

BIZTONSÁGPOLITIKAI SZEMLÉ

2020 SZEPTEMBER – DECEMBER

13. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

- 1 A nemzetközi biztonság Rubik kockája
RADA PÉTER – STEPPER PÉTER

- 14 A Déli Nyitás szubszaharai ága - Magyarország Afrika-politikája
SIMON ANNAMÁRIA

- 32 Szaddám Husszein bűnei és felelősségre vonása
VLADÁR VERONIKA FANNI

BIZTONSÁGPOLITIKAI SZEMLE

13. ÉVFOLYAM, 3. SZÁM

2020 SZEPTEMBER – DECEMBER

BUDAPEST

Kiadja a Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesület, 2020

© Biztonságpolitikai Szemle

Főszerkesztő

Dr. Stepper Péter

Tördelőszerkesztő

Dr. Szálkai Kinga

Szöveggondozás és hivatkozások

Dr. Pál Zsombor

Borítóterv

Oláh Tamás

Kiadja a Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesület

1223 Budapest, Húr u. 9/A.

Felelős kiadó:

Rada Zoltán

© CORVINUS KÜLÜGYI ÉS KULTURÁLIS EGYESÜLET

corvinusculture.com

ESSZÉ

A NEMZETKÖZI BIZTONSÁG RUBIK KOCKÁJA

Rada Péter, Stepper Péter

ABSZTRAKT

Az elmúlt 30 évben, a rendszerváltások és a hidegháború óta folyamatosan arról beszél a nemzetközi szakmai élet, hogy miként értelmezzük az új kereteket, az új biztonsági kihívásokat. A biztonságpolitika mindennapi kérdéssé vált, miután a googleizált, twitterizált és facebookizált világunkban nemcsak mindenki naprakész – gyakran félrevezető – információkkal rendelkezik a világ működéséről, hanem meggyőződése is, hogy a kihívásokra megfelelő recepttel tud előállni. Az elmúlt években így egyre többen érzik magukat politikai, külpolitikai szakértőknek, attól függetlenül, hogy mélyreható ismereteik lennének. A rendkívül tevékeny, de pallérozatlan elmék között nagyon nehéz valóban áttekinteni és szakmai szempontból vizsgálni, hogy biztonságunk és a nemzetközi környezet hogyan változott meg, milyen trendek figyelhetők meg. Sajnos a nem túl szakmai, de annál magabiztosabb receptek megszületése nem csak az átlagemberek, hanem politikai és közéleti szereplők szintjén is megfigyelhető. A mindennapivá váló biztonságiasított politikai kommunikáció ezért csapdahelyzet a Nyugat, az Európai Unió számára, mert a politikai korrektség fügefalevele mögé bújva elveszítjük a lehetőséget, hogy a valódi problémákról objektíven beszéljünk.

Kulcsszavak: új világrénd, USA, biztonságpolitika

A megváltozó világunk új kihívásokat hozott magával, amelyek párhuzamosan jelentek meg és számos fejfájást okoztak a politikusok és döntéshozók számára. A kihívások legtöbbje nem új, és nem is számítanak szokatlannak az emberi történelem során, azonban azok mértéke és párhuzamossága az, amivel ilyen méretekben a nemzetközi közösség, vagy mi szempontunkból még lényegesebben az Európai Unió korábban nem találkozott. Továbbá az igazi problémát nem is a kihívások mértéke jelentik, hanem, hogy például az Európai Unió nem volt képes egységes választ adni azokra. Az egyes tagországok – nem feltétlenül hihetetlen módon – saját érdekeiket nézve igyekeztek együtt mozogni a főárammal, vagy önállóan hallatni hangjukat. A kérdéskört jól jellemzi az Európai Unió a 2000-es évek két energiaválsága: 2006 és 2009 telén Ukrajna és Oroszország nem tudtak megállapodni a gázszállításokról, aminek következtében Oroszország elzárta a gázcsapokat. Ez miért érdekes például Magyarország számára? Ukrajnán keresztül húzódnak a fő gázvezetékek, és nehéz lett volna elvárni az ukrán kormánytól – jegyezzük meg itt, hogy azért az európai fővárosokban mégis voltak ilyen hangok –, hogy saját állampolgárainak ne szolgáltasson gázt, helyette zavartalanul biztosítsa a (gazdag) nyugatnak a gázellátást. A megoldás nem is ez lehetett, hanem az összeurópai megoldás, és a közös lépések kialakítása. Azaz a válság hatására jött létre valamiféle közös energiapolitika, legalábbis az energiabiztonságot tekintve. Nyilván itt nagyvonalúan eltekintünk attól, hogy például Németország miközben a közös megoldást sürgette kiépítette az Északi Áramlat gázvezetékét, amelynek a második üteme, pontosabban a második vezeték építése is zajlik. Azaz Németország elvárta a „kisebb” uniós tagoktól az igazodást, miközben az energiapolitikájában pusztán önérdelmet követett.

A kihívásokkal párhuzamosan az EU belső válsággal küzd és a transzatlanti szövetségnek is újra kell tudnia értelmezni a küldetését. A nemzetközi jog, és a biztonsági architektúra egyértelműen képtelen kezelni a kihívásokat, vagy akár csak keretet adni, hogy a „Nyugat” képes legyen fenntartani a nemzetközi rendet. A nemzetközi konfliktusok alapjaiban alakultak át, és hibrid formában egyszerre vannak jelen a tradicionális katonai kihívások az olyan új típusú problémákkal, mint a kiber hadviselés. A nemzetközi üzleti környezet, és a nemzetközi multinacionális cégek eközben képesek voltak

terjeszkedni, és a fejlődésük iránya, ha nem is a „lakmusz papírja” a nemzetközi problémáknak, de jól mutatja, hogy valószínűleg a világunk milyen irányban fog fejlődni. Mindez Európát és az EU-t óvva kell, hogy intse, mert a befektetések, és a befektetési várakozások alapján a következő két évtizedben az Egyesült Államok és Kína mellett a világ többi régiója le fog maradni. (Guillemette et al. 2018) 2017 januárja után az „America first” jelszava Európa számára veszélyes átalakulás. Annak az Európának, amely nem képes megújulni, és nem tud választ adni olyan egzisztenciális kihívásokra, mint például a migrációs válság. Kína eközben folyamatosan növekedni tud. A kínai stratégia nem négyéves kormányzati ciklusokban gondolkodik, hanem évtizedekben, amely alatt Kína csak profitálhat a „nyugati világ” válságából. (Navarro et al. 2011)

A hidegháború végén a közép-európai átalakulások reménnyel töltötték el a nemzetközi közösséget és sokan (ld. Fukuyama 2006) a (liberális) demokrácia végső győzelmét vizionálták, amit az 1990-es évek kedvező politikai környezete még meg is erősített. Ennek a környezetnek a jellemző eseményei voltak a Szovjetunió felbomlása, a szocialista blokk átalakulása, az Egyesült Államok hatalmának unipoláris momentuma. Ugyanakkor mélyebben elemezve a helyzetet egyértelmű volt, hogy a korábbi kihívások nem tűntek el, csak háttérbe szorultak.

Így nem meglepő, hogy nem vagyunk képesek arra, hogy elsőre megnevezzük a 21. század egyetlen legfontosabb biztonsági kihívását (sok esetben a magukat szakértőnek nevezők képesek erre). A médiában esetenként megjelenő, szenzációhajhász híradások a világ különböző pontjain zajló szomorú eseményekről azt a képzetet kelthetik, hogy a nemzetközi terrorizmus hatásai a Közel-Keleten, a tömegpusztító fegyverek terjedése a volt szovjet köztársaságokban, a nemzetközi bűnszervezetek tevékenysége például Mexikóban mind elszigetelt események, amelyeknek nincsen hatásuk Magyarország fejlődésére. A felsorolt jelenségek gyökere, hasonlóan más 21. századi kihívásokhoz a fejlődési feltételek megváltozásában gyökereznek. Mint ahogyan a 2008 őszén kirobbant világgazdasági válság miatt is sajnos tapasztalhattuk, hogy a globalizált világunkban egy ország „félresiklott fejlődése” következményekkel jár a többi ország számára. Bizonyossá vált, hogy országok hajlamosak megbukni, és

az államkudarc egy olyan fejlődési csapdát jelent, amelyből az abba került országok nem képesek maguktól kijutni. A kihívások komplex konstellációja a nemzetközi rendszerben, amely teret enged az „új típusú kihívásoknak” és az ország határain túlnyúló negatív túlsordulási hatások miatt veszélyt jelent gyakorlatilag a világ minden országa számára közvetlen, vagy közvetett módon.

Számos kísérlet van arra, hogy a komplex kihívásainkat egyetlen modell keretei között értelmezzük, és ebben nyújt elméleti segítséget a Rubik kocka megoldásának analógiájára épülő elméleti metafora a nemzetközi biztonság Rubik kockája. A modell a Rubik kocka megoldási módszerét analógiaként használja, és ahogyan az 1970-es években, amikor Rubik Ernő feltalálta a híres „bűvös kockát” szintén lehetetlennek tartották megoldani. A Rubik kocka analógia azért használható ebben a témakörben, mert képes bemutatni hat különböző dimenzió (a kocka oldalai: biztonság, politikai intézmények, gazdaság, társadalom, belső fejlődési feltételek, nemzetközi hatások) hogyan képes egymással összefüggésben fejlődni, jelen lenni, miközben minden egyes lépés egy dimenzióban hatással van az összes többi dimenzióra. Azaz például egy biztonsági szektorban megjelenő kihívás kezelése, vagyis a kocka egyik oldalának elfordítása egyszerre fogja módosítani a feltételeket a többi oldalon/dimenzióban. Vagyis a biztonsági kihívás, példának okáért a migráció kezelése megköveteli, hogy a politikai intézmények területén is változás következzen be, az Európai Uniónak intézményesen kell új eszközöket találnia, hogy a kihívást megfelelőképpen kezelje, illetve a létező intézmények a migrációs- és menekültügyi politika területén is reformra szorulnak. Ugyanígy például – és maradjunk a migráció példájánál – a fejlődés belső feltételei és a szűkösen rendelkezésre álló gazdasági javak kombinálva a túlnépesedéssel és a klímaváltozás külső kényszerítő erejével „toló faktorként” jelenik meg Afrikában, ami biztonsági kihívásként jelenik meg Európában. Összefoglalva minden dimenzió egyszerre hat minden másik dimenzióra is, ezért annak kezelése sem lehet lineáris. Első ránézésre ez az érvelés hasonló lehetne a strukturális realista érveléshez (ld. pl. Waltz 2010), miszerint egyetlen kicsi változás a „pókhálóban” érezteti hatását mindenhol, természetesen különböző mértékben attól függően, hogy milyen közel helyezkedik el a központhoz a hatást kiváltó esemény. A Rubik kocka analógia ennél összetettebb; ha a Waltz-i pókhálót kétdimenziósként

jellemezhetjük, akkor egyértelmű, hogy a kocka háromdimenziós és egyszerre kiszélesíti és elmélyíti biztonsági gondolkodásunk kereteit. A Rubik kocka modellje nem egy mindent felülíró tökéletes terv a kihívások kezelésére, de bizonyítja, hogy a különböző dimenziók egyszerre számítanak. A modell végső soron az eddig megalkotott modellek és elméletek összefoglalását is szolgálja azáltal, hogy azokat leegyszerűsíti és rávilágít az összefüggésekre, miközben segítséget jelent a döntéshozók számára is.

A 21. század első évtizedében számos tanulmány és könyv született, amelyek arra tettek kísérletet, hogy elemezzék az új világrendet, és esetlegesen előrejelezzék, hogy világunk melyik irányba fog fejlődni (ld. Rada 2007; Rada 2008; Rada 2015; Rada 2018). A heti előrejelzéseket is megkérdőjelező 2020-as évben a kérdés talán még aktuálisabb, hogyan is tudjuk értelmezni világunkat, és az összefüggéseket azok összetettségében, és egymásra hatásában. Már a 2010-es évek rendkívül pesszimistán kezdődtek a 2008-ban kibontakozó gazdasági világválság miatt, de minden év tartogatott újabb, nem kívánt kihívást, amelyek elérték azt a szintet mára, hogy egyértelmű, jelen keretek között az ismert liberális világrend nem fenntartható, főleg annak figyelembe vételével, hogy egyre kevesebb szereplője a nemzetközi rendszernek képes, vagy érdekelt további energiákat áldozni annak megmentésére. Jelenleg úgy tűnik, hogy a Rubik kocka oldalai annyira összekeveredtek, hogy a megoldás sem képzelhető el, csak ha a nemzetközi rendszer működtetésének írt és íratlan szabályait újragondoljuk. Az íratlan szabályok az együttműködés megerősítését feltételezik, az írott szabályok viszont az ezen az együttműködés nyomán mesterségesen kikényszerített új kodifikációs folyamatot. Többen amellet érveltek már 2020 előtt is, hogy új Bretton Woodsra van szükség. (Tooze 2019) Az új nemzetközi konferencia gyakorlatilag azt jelentené, hogy nemzetközi megállapodás alapján a Rubik kocka oldalait újraszínezzük, mivel jelenleg nem látunk olyan algoritmust, amelyik egyszerre kezelni tudná a párhuzamos kihívásokat.

2020 a fentieket még szükségesebbé teszi, mert ugyan a Covid-19 világjárvány megoldása és az immunitás biztosítása mindenképpen prioritást élvez majd 2021-ben is, de annak Rubik-hatását már most is érezzük: a gazdaság sokáig nem bírja a

korlátozásokat, a belső fejlődés visszaesik, a nemzetközi élet online platformra helyeződött át, a kevésbé sürgető kérdések nincsenek napirenden, de mindegyik éreztetni fogja előbb utóbb hatását. 2020 a nemzetközi kapcsolatok történetében, elméletében és a politikai gondolkodásban is fordulópontot fog jelenteni minden bizonnyal. Mindeközben hagyományos kihívások sem tűntek el Oroszország és Kína nemzetközi ambíciói mindenképpen borsot tör a nyugati vezetők orra alá. Ugyanakkor Rubik kocka modellt erősíti, hogy a járvány nem gyengítette, hanem erősítette ezeket a tendenciákat, és egyfajta új hidegháború alakult ki, az egymásra mutogatásban és politikai kommunikációban mindenképpen. Oroszország és még inkább Kína a járvány nyertesei. Ugyan egyértelmű, hogy mindkét ország kozmetikázza az adatokat, de kihasználták – elsősorban Kína –, hogy minden ország kétségbeesetten kereste a megoldást, vagy legalább kezelni próbálta a helyzetet. Oroszország és főleg Kína is abban a szerepben tetszelgett, hogy ők azok, akik a védekezés eszközeit képesek előállítani, majd a vakcinák esetében is nemzetközi verseny alakult ki. Oroszország és Kína is arra törekedett, hogy a rászoruló országokat „megsegítse” így is megosztva például a Nyugatot; számos országban a politikusok megmentőként láttatják a keleti partnereiket, ami miatt a közvélemény is jelentősen pozitívabb és leegyszerűsített képet alakított ki Oroszországról és Kínáról is. A már említett vakcinák esetében pedig valóságos „fegyverkezési verseny” alakult ki, és a vakcinák felhasználása sem orvosszakmai kérdés, hanem egyértelműen politikai. A „fake news” világában sokan még abban is hisznek, hogy a nagyhatalmak a globális kontrolljukat akarják kiterjeszteni a tömeges oltásokon keresztül.

A nemzetközi szereplőknek alapvetően új nemzetközi környezettel kellett szembenézniük a hidegháború vége után, és az elmúlt harminc év eseményei bizonyították, hogy nemcsak a nemzetközi kihívásokat kezelni hivatott (liberális) intézmények működőképessége kérdőjeleződött meg, hanem a gondolkodásunk érvényessége, amelyet alapvetően évtizedekig a bipoláris szembenállás alakított. Ma azonban a politikai döntéshozók és szakértők jelentős része már nem a hidegháborúban szocializálódott, még akkor is, ha a vonatkozó alap elméletek nem változnak olyan gyorsan. 1989 óta számos mérföldkő alakította a világunkat és bizonyos szempontból gondolkodásunkat is. Ilyen mérföldkövek voltak a 2001-es terrortámadások, a 2008-as

gazdasági világválság, a 2014-es orosz agresszió Ukrajna ellen, majd felgyorsultak az események és 2015-ös illegális migrációs válság, a “tömegek lázadása” a fennálló belpolitikai establishment ellen és Donald Trump megválasztása, majd 2020 és a világválság. Az államközponterősítő vesztfáliai politikai rendszer elvesztette az érvényességét, mert nem lehet lineárisan kezelni a párhuzamosan megjelenő kihívásokat. A Rubik kocka modellje ebben jelent legalább gondolati mankót, mert rávilágít a különböző dimenziók közötti nem elkerülhető összefonódásokra, vagyis arra, hogy egyetlen egy biztonsági kihívást sem lehet kezelni anélkül, hogy nem szándékolt hatásokat váltsunk ki más dimenziókban, vagyis egyszerre kell figyelembe venni minden párhuzamos problémát. Mindezt korábban ideológiai okok miatt nem lehetett megérteni, vagy fessegetni, és jelenleg is félő, hogy a kizárólagosságra törekvő ideológiai nézetek kisajátítják a politikai gondolkodást, és a napirend meghatározásának az igényével pont leegyszerűsítik a nemzetközi politikánk komplexitását. A liberális világrend arra alkalmas volt, hogy nagyobb, országok közötti háború ne törjön ki, de eszközkészlete korlátozott és dogmatikusan saját értékrendszere szerint biztonságiasította a politikai gondolkodást, amely módszert jelenleg is alkalmazni kívánja.

Azaz a nyugati gondolkodás legnagyobb dilemmája a nemzetközi biztonsággal kapcsolatban, hogy egyszerre kívánja fenntartani a létező liberális nemzetközi rendet, amely egyértelműen nem képes az új kihívások komplex és hosszú távú kezelésére. Nem véletlen – tegyük hozzá, hogy ez is leegyszerűsítő álláspont –, hogy a liberális jelző egyre gyakrabban negatív konnotációban jelent meg. Ami viszont bizonyos, hogy a nemzetközi közösség, ami a mi szempontunkból a transzatlanti közösség, tagjainak egyetértése nélkül nem lehet bízunk a gondolkodásunk megváltozásában és a szükséges reformokról való megegyezésben. A közösségünknek jelenleg nem egymás belpolitikájának értékelésével kell foglalkoznia, hanem az együttműködés megerősítésével. A megreformált intézmények nélkül nagyon nehéz elképzelni, hogy jelenlegi világrendünk túlélhet a párhuzamosan jelentkező kihívások súlya alatt. A változáshoz politikai akaratra van szükség, és a Rubik kocka összetettségének megértésére, de mindez nem túl nagy ár, hiszen a nyugati közösségünk jövője a tét.

A szakirodalom nem képes kikristályosodott választ adni, hogy az együttműködés ilyen szintjét hogyan is lehetne elérni. Végző soron minden kutatónak és gyakorlati szakembernek, aki ezen a téren tevékenykedik a Rubik kocka modelljével kell szembenéznie, hiszen minden kiinduló helyzet más, a különböző faktorok és dimenziók folyamatos kölcsönhatásban vannak egymással, amíg egy dolog viszont biztos, hogy a cél, egy működőképes rend fenntartása és a nemzetközi biztonságra fenyegetésként leselkedő kihívások kezelése. Amikor Rubik Ernő megalkotta a kockát, akkor az is megoldhatatlan fejtörőnek tűnt. Ma viszont az Interneten számtalan algoritmus található, és a legújabbak szerint a hagyományos kockát már 20 lépésből álló mozdulatsor segítségével meg lehet oldani, függetlenül a kiinduló helyzettől. Mindez szembetűnően hasonlít arra a gondolkodásra, amely szerint lehetetlen egy ilyen egyszerű modell segítségével leírni a valóságot, és lehetetlen minden dimenziót és feltételt egyszerre figyelembe venni. A Rubik kocka modellje, a többi elméleti kísérlethez hasonlóan normatív és a valóságot csak akkor képes leírni, hogy ha az egyes esetekben adaptáljuk azt hozzá, de mint gondolkodási séma kiszélesíti a rendelkezésre álló gondolati kereteket.

BIBLIOGRÁFIA

Fukuyama, Francis (2006): *The End of History and the Last Man*. New York: Free Press

Guillemette, Yvan, David Turner (2018): The Long View: Scenarios for the World Economy to 2060. *OECD Economic Policy Papers*, July, 2018, No. 22.

Marton Péter, Rada Péter, Balogh István (2015): *Biztonsági tanulmányok: Új fogalmi keretek, és tanulságok a visegrádi országok számára*. Budapest: Antall József Tudásközpont

Navarro, Peter, Greg Autry (2011): *Death by China: Confronting the Dragon - A Global Call to Action*. Pearson FT Press

Rada Péter (2019): Megváltozó világunk és a biztonsági kihívások átalakulása. In: *Biztonságpolitikai Corvinák*, szerk. Szálkai Kinga, Baranyi Tamás, Szarka Luca, Budapest: Antall József Tudásközpont, pp. 15–23

Rada Péter (2011): A demokratikus fejlődés Rubik kockája. *Sereg Szemle* 9, No. 2

Rada Péter (2007): *Átalakuló biztonsági kihívások*. In Rada Péter szerk. *Új világrend? Nemzetközi kapcsolatok a hidegháború utáni világban*, pp. 53-72. Budapest: Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesület

Rada Péter (2008): Új típusú biztonsági kihívások. In: Rada Csabas szerk. *Biztonságpolitikai Corvinák: Háttéranyagok korunk legfontosabb biztonságpolitikai problémáinak megértéséhez*, pp. 7-19. Budapest: Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesület

Tooze, Adam (2019): Everything You Know About Global Order Is Wrong. *Foreign Policy*. URL: <https://foreignpolicy.com/2019/01/30/everything-you-know-about-global-order-is-wrong/>

Waltz, Kenneth (2010): *Theory of International Politics*. Waveland Press

ESSZÉ

A DÉLI NYITÁS SZUBSZAHARAI ÁGA - MAGYARORSZÁG AFRIKA-POLITIKÁJA

Simon Annamária

ABSZTRAKT

A 20. századot követően a nagyhatalmi viszonyok megváltozásával Afrika szerepe is jelentősen átalakult: mind gazdasági, mind biztonságpolitikai szempontból fontos szereplője és részben formálója lett a világpolitikának. A posztbipoláris világrend kialakulását követően a magyar külpolitika számára az euroatlanti integráció jelentette a biztonságot és a modernizációt. A nyugati szövetségi rendszerekhez való csatlakozás, illetve az elmúlt évtizedben átalakult politikai és gazdasági viszonyrendszer Magyarország külpolitikájának tovább gondolását tette szükségessé. A 2011-ben meghirdetett Globális Nyitás külpolitikai stratégia célja az ország politikai szerepének és gazdasági teljesítőképességének növelése, valamint új diplomáciai kapcsolatok kialakítása lett. A tanulmány alapvetően a Globális Nyitás stratégiáján belül kialakult Déli Nyitás politikai elemeivel foglalkozik.

***Kulcsszavak:** Magyar külpolitika, Déli Nyitás, Afrika stratégia*

BEVEZETÉS

A 20. századot követően a nagyhatalmi viszonyok megváltozásával¹ Afrika szerepe is jelentősen átalakult: mind gazdasági, mind biztonságpolitikai szempontból fontos szereplője és részben formálója lett a világpolitikának. A posztbipoláris világrend kialakulását követően a magyar külpolitika számára az euroatlanti integráció jelentette a biztonságot és a modernizációt.

A nyugati szövetségi rendszerekhez való csatlakozás, illetve az elmúlt évtizedben átalakult politikai és gazdasági viszonyrendszer Magyarország külpolitikájának tovább gondolását tette szükségessé. A 2011-ben meghirdetett Globális Nyitás külpolitikai stratégia célja az ország politikai szerepének és gazdasági teljesítőképességének növelése, valamint új diplomáciai kapcsolatok kialakítása lett. A tanulmány alapvetően a Globális Nyitás stratégiáján belül kialakult Déli Nyitás politikai elemeivel foglalkozik.

Az Afrikával való szorosabb kapcsolatrendszer kiépítése Magyarország számára nem teljesen újkeletű. A rendszerváltást megelőzően több mint tíz afrikai külképviselete volt az országnak, valamint jelentős gazdasági tevékenységet folytattak magyar vállalatok a kontinensen. A Déli Nyitás külpolitikai irányvonal célja az afrikai államokkal való szorosabb partnerségek, együttműködések kialakítása. A Déli Nyitás jelentős diplomáciai aktivitást tűz ki célul, azonban leírja; Magyarország elsősorban az afrikai államok békéjének, demokratikus fejlődésének segítségét tartja szem előtt.²

Az elmúlt évek alatt erősödő biztonságpolitikai kihívások, például a klímaváltozás hatásainak megjelenése vagy a migrációs hullám erősödése³ Magyarország Afrikára irányuló növekvő

¹ Rada Péter, 2019. A megváltozó világunk és a biztonsági kihívások átalakulása. In: Szálkai, Kinga; Baranyi, Tamás Péter; Szarka, E. Luca (szerk.), *Biztonságpolitikai Corvinák*, Budapest: Antall József Tudásközpont, p. 1-10; Rada, Péter (szerk.) *Új világrend?: nemzetközi kapcsolatok a hidegháború utáni világban*. Budapest, Magyarország : Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesület, Ifjú Közgazdászok Közhasznú Egyesülete (2007); Rada, Péter, *Átalakuló biztonsági kihívások*. In: Rada, Péter (szerk.) *Új világrend? : nemzetközi kapcsolatok a hidegháború utáni világban*. Budapest: Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesület, Ifjú Közgazdászok Közhasznú Egyesülete, (2007) pp. 53-72

² Magyar külpolitika az uniós elnökség után, 2011. http://eu.kormany.hu/download/4/c6/20000/kulpolitikai_strategia_20111219.pdf, letöltés ideje: 2018. 10.13.

³ Rada, Péter, 30-20-15 and the Changing World. *BIZTPOL AFFAIRS 7 : 1-2* pp. 6-21. (2019)

figyelmét eredményezte. 2019 tavaszán fogadta el a magyar kormány az önálló Afrika stratégiát, mely huszonekét pontban fogalmaz meg operatív feladatokat Afrika szubszaharai térségével összefüggésben.

GLOBALIS NYITÁS

A Globális Nyitás külpolitikai stratégia törekvése olyan országokkal való kapcsolatok teremtése és elmélyítése, amelyekkel a rendszerváltást követően geopolitikai okokból kifolyólag elfordult Magyarország. Cél, hogy a dinamikusan fejlődő államokkal kölcsönösen előnyös, bilaterális kapcsolatokat alakítson ki magyar állam. A stratégia öt földrajzi térséget sorol fel: Ázsia, Közel-Kelet, Észak-Afrika, Száhel-övezet, valamint Latin Amerika.

Fontos megjegyezni, hogy a globális jelzõt nem csupán földrajzilag, hanem tematikusan is szükséges értelmezni. Olyan problémákat is megfogalmaz, illetve kitér azok jelentőségére, melyek globális viszonylatban jelentenek kihívást, például a klímaváltozás és a migráció. A stratégia alapvetően két fő irányvonalra osztható fel, a Keleti és Déli Nyitás programjára. Mindkét tervezet azonos struktúra mentén, viszont a térségek jellegének megfelelő lépéseket vázol fel. Alapvetően diplomáciai és gazdasági elemeket határoznak meg, emellett komoly hangsúlyt fektetnek a védelempolitikára, illetve a humanitárius segélyezésre, valamint a kulturális kapcsolatok kialakítására.

A Globális Nyitás keretén belül hirdették meg a Keleti Nyitás tervezetét.⁴ A doktrína olyan országokat, térségeket céloz meg, amelyeknek politikai és gazdasági súlya is folyamatosan erősödik a világpolitikában.⁵ A Keleti Nyitás politikája egyrészt a gazdasági lehetőségek kiaknázására fókuszál, másrészt Magyarország szeretné betölteni a tranzit ország szerepét az ázsiai gazdaságok és az EU között, vagyis az áruk és szolgáltatások Európába

⁴ A Miniszterelnökségen 2012-ben létrehozott külügyi és külgazdasági államtitkárság feladata volt a Keleti Nyitás végrehajtása, új piacok megtalálása a magyar mezőgazdasági termékeknek, feldolgozóiparnak. Az államtitkárságot Szijjártó Péter vezette, emellett kormánybiztosként ő felelt a magyar-orosz és magyar-kínai gazdasági kapcsolatok összehangolásáért.

⁵ Oroszország, Független Államok Közösségének országai, Kelet-Ázsia térsége, Kína és az arab államok.

jutásában. A Keleti Nyitás politikája négy fő pillére osztható. Az egyre nagyobb súlyt képző távol-keleti államokkal szorosabbra kell fűzni a kapcsolatokat, de mindenképpen erősíteni kell a kooperációt a kaukázusi térséggel. Jelentős energiát kell befektetni az arab világgal való kapcsolatok ápolásába, illetve, figyelmet kell összpontosítani a nyugat-balkáni térségre is.

A keleti koncepcióhoz hasonló módon építették fel a glóbusz déli térségei felé való nyitást. A Déli Nyitás politikája Latin-Amerikával és Afrikával foglalkozik. Magyarország számára fontos a térség békéjének és biztonságának megszilárdítása, nemcsak gazdasági, hanem biztonságpolitikai szempontból is. A déli országokkal való külgazdasági diverzifikációt Magyarország különböző fejlesztési projektek mentén a kereskedelem, tőkebefektetés és turisztika területén igyekszik megvalósítani.

DÉLI NYITÁS

A hidegháborús évek alatt Magyarország jelentősnek mondható, a közös ideológián alapuló kapcsolatot ápol a szubszaharai országokkal. A bipoláris világrend felbomlását követően ez a fajta kötődés megszűnt az országok között. A magyar politikai és gazdasági szereplők jelentléte csökkent a kontinensen.

A világpolitikában Afrika szerepe mind gazdasági, mind politikai értelemben felértékelődött. Néhány állam gazdasága látványos fejlődésen megy keresztül, folyamatosan erősödik, valamint a nemzetközi érdekérvényesítő erejük is nő. Azonban az országok többsége még most is komoly belpolitikai, gazdasági és szociális gondokkal küzd. A legtöbb esetben ezek a kihívások nem csak az adott ország számára jelentenek biztonsági kockázatot, hanem a térséget, sőt más kontinens államait is veszélyeztetik.⁶

Ebből következik, hogy Magyarországnak politikai, gazdasági, humanitárius és biztonságpolitikai érdeke, hogy megújítsa kapcsolatrendszerét az afrikai országokkal. Mindemellett a nemzetközi szervezetekben egyre növekvő erejük segítheti Magyarország befolyásának növelését. A magyar gazdaság számára potenciális lehetőséget nyújt a kontinens hatalmas felvevőpiaca, illetve bővülő, vásárlóképes középosztálya. Mindemellett fontos, hogy megfelelő erőforrásokat szánjon a

⁶ Rada, Péter, *Rebuilding Failed States* (2007), URL: <http://130.203.136.95/viewdoc/download?doi=10.1.1.408.5708&rep=rep1&type=pdf>

magyar kormány a karitatív tevékenységre is. Komoly szerepet kell vállalni a szociális ellátórendszerek, az infrastruktúra kiépítésében, a klímaváltozásból eredő problémák megoldásában, továbbá a extrémizmusok terjedésének megakadályozásában. Hangsúlyt kell fektetni az oktatási és kulturális tevékenységekre, valamint az Afrikából kiinduló migrációs kihívás megfelelő kezelésére.

2015 márciusában Szijjártó Péter külügyminiszter meghirdette a Déli Nyitás stratégiáját⁷, melyet az előbb említett elvek mentén, a magyar nemzeti erőforrásokhoz mérten alakított ki a magyar kormány. A külpolitikai irányelv célja, hogy egy jól átgondolt struktúra mentén valósítsa meg az afrikai államok felé való nyitást. A Déli Nyitás feladata, hogy az elmúlt évtizedek alatt kialakult hiányosságot pótolja a magyar külkapcsolatok terén. Magyarország a hazai Afrika-politika kialakítását a nemzetközi közösség aktoraival együttműködve képzelel. Más államokkal való kooperáció mellett fontos szerepet szán a magyar versenyszférának és a civil szervezeteknek, alapítványoknak is.

POLITIKAI SZEREPVÁLLALÁS

Afrika Fórumok

A magyar rendszerváltás óta egészen a kétezres évek elejéig nem szerveztek az afrikai külpolitikával kapcsolatos nagyobb kormányzati rendezvényt. A Déli Nyitás meghirdetését megelőzően a magyar-afrikai kapcsolatokat néhány civil szervezet, tudományos műhely és gazdasági szereplő ápolta. 2004-ben a Geopolitikai Tanács vezetésével került sor az első hivatalos eseményre, melyen nemcsak magyar, hanem afrikai országok képviselői is részt vettek. A konferencia hiánypótló esemény volt, azonban sajnos nem eredményezett hosszú távú, szervezett fejlődést az együttműködések terén.⁸

A Magyar Afrika Társaság hídszerepet vállalt Magyarországon különböző szemléletformáló és érdekérvényesítő programokban,

⁷ Szijjártó Péter meghirdette a déli nyitás stratégiáját, 2015. letöltés helye: <http://www.kormany.hu/hu/kulgaszdasagi-es-kulugyminiszterium/hirek/szijjarto-peter-meghirdette-a-deli-nyitas-strategiajat> letöltés ideje: 2018.10.13.

⁸ A magyar-afrikai kapcsolatrendszer sajátosságai, 2010, letöltés helye: http://www.afrikatanulmanyok.hu/application/essay/862_1.pdf letöltés ideje: 2018.10.14.

továbbá weboldalakat szerkesztett, konferenciákat szervezett. A magyar szakértők és elemzők tudományos munkájukkal, terep kutatásokkal formálták és javították a fennálló kapcsolatokat.⁹ Az Afrikában gazdasági tevékenységet folytató magyar vállalkozások is jelentősen hozzájárultak ahhoz, hogy szélessenek különféle magyar-afrikai együttműködések.

A Déli Nyitás hiánypótló jelleggel komoly hangsúlyt fektet a bi- és multilaterális találkozók, konferenciák megszervezésére. A 2012-ben megrendezett Szubszaharai Stakeholder Konferencia célja a térségben érdekelt szereplők véleményének és terveinek megismerése volt. Az eseményt a későbbi Budapest Afrika Fórumok elődjeként tartják számon.

A Déli Nyitás fontos elemének tekinthetjük az immár háromszor megszervezett Budapest Afrika Fórumot.¹⁰ A konferencia-sorozat a magyar-afrikai kapcsolatok jelentőségére kívánja felhívni a figyelmet. Fontos célja, hogy megmutassa a lehetséges együttműködési területeket, ezek sokszínűségét, valamint, hogy a nem politikai szereplők is megismerkedjenek a külpolitikai nyitás által nyújtotta új lehetőségekkel. Mindemellett érdeke, hogy közelebb hozza a magyar civil- és versenyszféra résztvevőit az afrikai államokhoz. A konferenciákat jelentős szakmai elismerés kísérte.

Az első Budapest Afrika Fórumot 2013-ban szervezték meg.¹¹ A Fórum jelentőségét jól tükrözi, hogy több magyar és afrikai vezető politikus is részt vett rajta, illetve felszólalt a konferencián.¹¹ Martonyi János¹² külügyminiszter kihangsúlyozta, hogy Magyarországnak fel kell ismernie saját erősségeit a különböző területeken, például számos lehetőség van a technológiai szektor és a tudományos innovációk terén. Hangsúlyt kell fektetni a mezőgazdasági tevékenységre, valamint a megújuló energiaforrások felhasználásra. Akkor tud az ország versenyezni a világ vezető hatalmaival, ha sikeresen megtalálják a befektetők, vállalkozók azt a területet, amelyben a legjobbak. A miniszter szerint Magyarország a regionális együttműködések területén

⁹ A pécsi Afrika kutatóközpont több alkalommal országos konferenciákat, workshopokat szervezett, valamint szakértői nemzetközi konferenciákon is részt vett.

¹⁰ A 3. Budapest Afrika Fórum, letöltés helye: <http://budapestafricaforum.kormany.hu/> letöltés ideje: 2018.10.14.

¹¹ Bokor Balázs, Budapest Africa Forum 2013, letöltés helye: <http://afrikatudastar.hu/HU/magyar-afrika-tudastar/item/223-budapest-africa-forum-2013> letöltés ideje: 2018.10.14.

¹² Magyarország külügyminisztere:2010-2014

jártas, ez előnynek számít, mivel Afrikának szüksége van az ilyen jellegű tapasztalatokra.¹³

A Fórum sikerét tükrözi a résztvevő felek egyetértése, valamint a kölcsönös együttműködés támogatása. Figyelemreméltó lépésnek számít, hogy a konferenciát követően Magyarország Afrikával való kapcsolatának fenntartása érdekében megerősítette diplomáciai jelenlétét a diplomaták számának növelésével. További intézkedés volt a gazdasági szakdiplomáták külszolgálatba helyezése, akik közreműködésével hatékonyabb és eredményesebb üzletpolitika jöhetett létre.¹⁴

A Déli Nyitás stratégiájával összhangban kialakított Afrika-politika keretében 2015 novemberében került megrendezésre a 2. Budapest Afrika Fórum, amelynek fő témáját az oktatási szektorban rejlő együttműködési lehetőségek adták.¹⁵ A konferencián aláírásra került a Stipendium Hungaricum ösztöndíjprogram.¹⁶ Az oktatás nagyon értékes kapcsolati tőkeként jelenik meg a Déli Nyitás stratégiájában. A szocializmus időszakában több ezer afrikai származású hallgató tanult magyar intézményekben, napjainkban közülük többen fontos tisztségeket töltenek be országukban. Hosszú távon erre a fajta kötődésre kíván a magyar kormány építeni, hiszen a 2014/15-ös tanévben is több mint 1400 afrikai származású hallgató tanult hazai felsőoktatási intézményekben¹⁷.

A korábbi két Afrika Fórum sikeréből kiindulva 2018 júniusában megrendezték a harmadik Budapest Afrika Fórumot,¹⁹ melynek fő témája a mezőgazdaság és az ágazat köré kapcsolódó szakpolitikák voltak. A rendezvény célkitűzése az volt, hogy megfelelő platformot

¹³ Bokor Balázs, Budapest Africa Forum 2013, letöltés helye: <http://afrikatudastar.hu/HU/magyar-afrika-tudastar/item/223-budapest-africa-forum-2013> letöltés ideje: 2018.10.14.

¹⁴Afrika Fórum 2013 Budapest, letöltés helye: <http://www.sudanconsul.hu/index.php/hirek/itemlist/date/2013/6?catid=1> letöltés ideje: 2018.10.14.

¹⁵ Szijjártó Péter hivatalosan ekkor hirdette meg a Déli Nyitás stratégiáját. Viszont a korábbi években elindult már az afrikai államok felé való közeledés. Martonyi János külügyminiszter külügyi stratégiájában is szerepel a Déli Nyitás, továbbá 2013-ban szervezik meg először a szintén Déli Nyitáshoz köthető Afrika Fórumot.

¹⁶ Amelynek keretében hazánk 18 szubszaharai országnak 375, négy észak-afrikai országnak pedig 400 felsőoktatási ösztöndíjas helyet ajánlott fel. letöltés helye: <http://budapestafricaforum.kormany.hu/miert-ponteppen-afrika> letöltés ideje: 2018.10.15.

¹⁷ Magyar-afrikai kapcsolatépítés a budapesti Afrika Fórumon, 2015. letöltés helye: <https://infostart.hu/belfold/2015/11/02/magyar-afrikai-kapcsolatepites-a-budapesti-afrika-forumon-770816> letöltés ideje: 2018. 10.16. A 3. Budapest Afrika Fórumot eredetileg korábbi időpontra tervezték, azonban a költségvetési keretek nem tették lehetővé. A 3. Budapest Afrika Fórum, letöltés helye: <http://budapestafricaforum.kormany.hu/> letöltés ideje: 2018.10.14.

teremtsen a résztvevők szakmai eszmecseréinek, tapasztalataik megvitatásának, valamint, hogy bemutatkozhasson a magyar agrárszektor. Különböféle vállalatok és üzleti szereplők prezentálták mezőgazdasági eszközeiket és technikai szolgáltatásaikat. A tanácskozás lehetőséget nyújtott különböző vállalati tárgyalásoknak; tizenhárom országból csaknem nyolcvan afrikai kormányzati tisztviselő, agrárszakember és üzletember, valamint közel százhusz magyar szakmai és üzleti érdeklődő vett részt a Fórumon.¹⁸ Fazekas Sándor agrárminiszter-helyettes hangsúlyozta, a Fórum fő célja, hogy segítse a magyar-afrikai agrárkapcsolatok kialakulását és fejlődését. A miniszterhelyettes szerint az új kapcsolatok kialakítására a kutatás-fejlesztés, a beruházások, a tudástranszfer terén még számottevő lehetőség kínálkozik.¹⁹ Felszólalt Vincent Bamulangaki Ssempijja, az Ugandai Köztársaság mezőgazdasági, állattenyésztési és halászati minisztere is, aki dr. Nagy István agrárminiszterrel a két ország közötti mezőgazdasági együttműködési keretmegállapodást is aláírta. A megállapodás alapvetően az élelmiszerbiztonságra, a halászatra, valamint különböző mezőgazdasági technológiákra fókuszál.

A Fórumon szintén jelen volt Kennedy Osei Nyarko, a Ghánai Köztársaság agrár- és élelmezésügyi miniszter-helyettese is, aki a magyar agrárminiszter-helyetessel folytatott megbeszélést.²⁰

A Fórumok használható alapot nyújtottak a hosszú távú lehetőségek kiépítésére. Magyarország új politikai irányvonalat választott. A Déli Nyitás zászlója alatt zajló szakpolitikai fellépéseknek köszönhetően komoly üzleti és piacszerzési lehetőségek alakultak ki.

Diplomáciai kapcsolatok

¹⁸ A mezőgazdaság volt az idei Budapest Afrika Fórum középpontjában, 2018 letöltés helye:<https://greenport.hu/cikk/1282-a-mezogazdasag-volt-az-idei-budapest-afrika-forum-kozeppontjaban> letöltés ideje:2018.10.16.

¹⁹ A 3. Budapest Afrika Fórum a mezőgazdasági kapcsolatok további bővítéséről szól, 2018, letöltés helye:<http://www.kormany.hu/hu/foldmuvelesugyi-miniszterium/parlament-allamtitkarsag/hirek/a-3-budapestafrika-forum-a-mezogazdasagi-kapcsolatok-tovabbi-boviteserol-szol> letöltés ideje: 2018.10.17.

²⁰ Sikeres harmadik Budapest Afrika Fórumot zárt a KKM és AM: mezőgazdaság a fókuszban,2018. letöltés helye:<http://www.kormany.hu/hu/kulgazdasagi-es-kulugyminiszterium/kozigazgatasi-allamtitkar/hirek/sikeresharmadik-budapest-afrika-forumot-zart-a-kkm-es-am-mezogazdasag-a-fokuszban> letöltés ideje: 2018.10.17.

A magyar-afrikai kapcsolatok a 20. század közepétől ideológiai alapon alakultak ki. Ennek fényében nem meglepő, hogy a rendszerváltást követően gyengültek a kapcsolatok, sőt sok esetben meg is szűntek. Viszont fontos, hogy lássuk, nem csak az ideológiai irányváltás okozta a bilaterális viszonyok leépülését, hanem jelentősen hozzájárult az is, hogy megszűntek azok a magyar nagyvállalatok, amelyek gazdasági kapcsolatban álltak az afrikai államokkal. Sokáig nem volt olyan hazai cég, amely képes lett volna megjelenni külföldi piacokon. A kontinensen eszkalálódó biztonságpolitikai problémák is tovább gyorsították a kapcsolatok gyengülését, mivel egyre több fegyveres konfliktus alakult ki a térségben. Nyilvánvaló, hogy a válságok nem kedveztek a diplomáciának, ráadásul a konfliktusok a Magyarországgal politikai kapcsolatban álló államokat is – Angola, Etiópia, Mozambik – érintették.²¹

A Déli Nyitás narratívája kifejezetten hangsúlyozza, hogy Magyarországnak meg kell változtatnia az Afrikához való hozzáállását. A térség országainak gazdasági fellendülése jelentős; folyamatosan javul a kontinens közbiztonsága is, így lehetőség nyílik a különféle projektek és beruházások sikeres kivitelezésére. Mindemellett az afrikai lakosság jelenleg a világ legfiatalabb társadalma, az elkövetkező évtizedekben pedig tovább fog nőni a népesség. Ezek a tények megfelelő alapot nyújtanak Magyarországnak ahhoz, hogy erősítse a kontinenssel való kapcsolatát.

A Déli Nyitás koncepció fontosságát igazolja, hogy 2014-ben létrejött az önálló Afrika Főosztály a Külgazdasági és Külügyminisztériumban.²² A Főosztály a Déli Nyitással kapcsolatos feladatok koordinációját látja el, célja a bilaterális együttműködések fejlesztése, a gazdaságdiplomáciai törekvések segítése, illetve a magyar Afrika-politika aktivitásának támogatása a nemzetközi szinten. A Külügyminisztérium stratégiája három régióra osztja fel a kontinenst: Kelet-Afrikára, Nyugat-Afrikára és Dél-Afrikára. A térségek legfejlettebb államait

²¹ A külügyminiszter bemutatta a magyar külpolitika stratégiai irányait összegző dokumentumot, letöltés helye: <http://2010-2014.kormany.hu/hu/kulugyminiszterium/hirek/a-kulugyminiszter-bemutatta-a-magyar-kulpolitikastrategiai-iranyait-osszegzo-dokumentumot> letöltés ideje: 2018. 10. 12. Magyar Külpolitika az Unió Elnökség után, 2011

²² A Déli Nyitás Külgazdasági és Külpolitikai Stratégiája, Külgazdasági és Külügyminisztérium, Budapest, 2014.

célozza meg a külpolitikai nyitás, elsősorban Kenyát, Etiópiát, Ghánát, Angolát, illetve a Dél-afrikai Köztársaságot.

Az afrikai jelenlét megerősítése a diplomácia fellendítésével, tehát a külképviseleti hálózat bővítésével valósult meg. Magyarország a '90-es évek elején arra kényszerült, hogy radikálisan csökkentse afrikai jelenlétét, így hat nagykövetséget bezártak (Ghána, Tanzánia, Guinea, Mozambik, Angola és Egyiptom).²³ A Déli Nyitás meghirdetése előtt Afrikának a Szaharától délre fekvő részében mindössze Kenyában és a Dél-afrikai Köztársaságban működött követség.²⁴ Budapesten pedig három afrikai ország – Angola, a Dél-afrikai Köztársaság, Nigéria – tartott fent nagykövetséget.²⁵

A magyar erőforrások szűkössége miatt olyan országokban tervez nagykövetséget nyitni a magyar állam, melyek egyes régiók vezető szerepét látják el mind politikai, mind gazdasági értelemben.

²³ A '90-es évek elején tizenegy magyar nagykövetség volt Afrika-szerte.

²⁴ BIEDERMANN Zsuzsánna – KISS Judit: Szubszaharai Afrika gazdasága a 21. században: TARRÓSY István – Magyar- afrikai kapcsolatok és a pragmatikus külpolitika c. tanulmánya (373. old), Akadémiai Kiadó, Nemzetközi Gazdasági sorozat, Budapest 2017.

²⁵ BIEDERMANN Zsuzsánna – KISS Judit: Szubszaharai Afrika gazdasága a 21. században: TARRÓSY István – Magyar- afrikai kapcsolatok és a pragmatikus külpolitika c. tanulmánya, Akadémiai Kiadó, Nemzetközi Gazdasági sorozat, Budapest 2017.

Magyarország Nagykövetségei Afrikában

Forrás: saját szerkesztés a Külgazdasági és Külügyminisztérium honlapja alapján

Az afrikai nyitás keretében négy régi/új nagykövetség nyílt meg Nigériában, Etiópiában, Ghánában és Angolában.²⁶ A 2016-ban megnyitott etióp nagykövetség különös jelentőséggel bír, hiszen akkreditációja kiterjed az Afrikai Unióra és az ENSZ Afrikai Gazdasági Bizottságára is, így lehetőség nyílik a rendszeres kapcsolattartásra az afrikai államokkal. Távlati tervként szerepelhet egy nagykövetség megnyitása Szenegálban is.²⁷ Jelenleg az országban az akkreditált nagykövetség látja el a diplomácia feladatokat, azonban jelentős előrelépés lenne, ha egy frankofón afrikai államban nyitna Magyarország követséget.²⁸ A frankofón államokkal való diplomáciai, politikai kapcsolattartásra hozták létre az utazó nagyköveti tisztséget. A pozíciót, létrehozását követően rövid időn belül meg is szüntették, napjainkban nem tölti

²⁶ BIEDERMANN Zsuzsánna – KISS Judit: Szubszaharai Afrika gazdasága a 21. században: TARRÓSY István – Magyar- afrikai kapcsolatok és a pragmatikus külpolitika c. tanulmánya, Akadémiai Kiadó, Nemzetközi Gazdasági sorozat, Budapest 2017.

²⁷ Külgazdasági és Külügyminisztériumban készitette interjú alapján, interjú elkészítésének időpontja: 2019. április 9. (1. interjúalany)

²⁸ Külgazdasági és Külügyminisztériumban készitette interjú alapján, interjú elkészítésének időpontja: 2019. április 9. (1. interjúalany)

be senki az utazó nagyköveti tisztséget. Ez a pozíció azonban nem valósult meg napjainkig. A magyar diplomácia a Kampalában létrehozott - kenyai magyar nagykövetséghez tartozó - képviseleti irodák²⁹ mintájára szorgalmazza további irodák megnyitását az utazó nagyköveti státuszok feltöltésével szemben.³⁰

Magyarország erőforrásai nem teszik lehetővé, hogy minden szubszaharai államban nagykövetséget nyisson, ezért hatékony költségvetési megoldás, hogy egy-egy afrikai nagykövetséget a környező államokhoz is akkreditálnak, illetve tiszteletbeli konzulokat neveznek ki. Az akkreditációs kört bővítik, így rezidens nagyköveteket küldenek a különböző országokba, hogy mindenhol legyen diplomáciai jelenlét. A meglévő nagykövetségekre pedig külgazdasági szakdiplomátákat delegáltak. Magyarország korlátozott erőforrásaiból fakadóan nem képes az össze szubszaharai államban diplomáciai jelenlétet biztosítani, ezért fontos, hogy egyes régiók vezető országaival való kapcsolatok ápolására törekedjen.³¹

A külképviseletek működtetése mellett fontos szerepet kapnak a politikai látogatások is. Számos bilaterális tárgyalásra került sor az elmúlt években. Egyértelműen látszik, hogy a magyar kormány aktivizálni kívánja politikai együttműködését az afrikai országokkal. Habár mindössze Egyiptommal és a Zöld-foki Köztársasággal valósult meg kormányfői tárgyalás. A Zöld-foki Köztársaságot a magyar kormány harmincöt millió euró értékű beruházási projekttel támogatja. A segélyhitel által az ország vízellátásának infrastruktúráját szeretnék fejleszteni.³² a magyar külügyminiszter és több magasrangú politikus számos szubszaharai országban tett látogatást. Szijjártó Péter többek között Ghánában, Nigériában, Angolában és Etiópiában tárgyalt, míg a magyar országgyűlés elnöke Ugandában és Etiópiában járt.³³

²⁹ Magasabb szinten a magyar-ugandai kapcsolatok, 2019. letöltés helye:https://gondola.hu/cikkek/112404-Magasabb_szinten_a_magyar-ugandai_kapcsolatok.html letöltés ideje: 2019. április 3.

³⁰ Külgazdasági és Külügyminisztériumban készítette interjú alapján, interjú elkészítésének időpontja: 2019. április 9. (1. interjúalany)

³¹ Külgazdasági és Külügyminisztériumban készítette interjú alapján, interjú elkészítésének időpontja: 2019. április 9. (1. interjúalany)

³² Diplomáciai siker Afrikában, 2019. letöltés helye: <https://magyarhang.org/publicisztika/2019/04/13/diplomaciai-siker-afrikaban/> letöltés ideje: 2019. április 15.

³³ Bekezdés az Így szigetelődött el Magyarország Afrikában cikk alapján, letöltés helye:<https://demokrata.hu/magyarorszag/igy-szigetelodott-el-magyarorszag-afrikaban-112513/> letöltés ideje: 2019. április 15.

Afrika-politika az Európai Unió tagállamaként

Afrika jelentős hatást gyakorol Európára, így Magyarországra is. Magyarország Déli Nyitás politikája azt vallja, hogy a kölcsönös együttműködéshez fontos az afrikai biztonságpolitikai és gazdasági törekvések támogatása, de emellett elengedhetetlen a demokratikus fejlődés segítése. A magyar állam célja a fejlődésben lévő afrikai államok segítése.

Az Európai Unió egyik stratégiai partnere Afrika. A történelmi kapcsolatok miatt a két kontinens között kölcsönös gazdasági függőség alakult ki, így az Unió prioritásként tekint az Afrikával kapcsolatos partnerségre. Ennek következtében az EU számára kiemelten fontos a földrész stabilizálása, emellett az Unió lakossága körében egyre elfogadottabbá válik a szolidaritás és a felelősségvállalás a válsághelyzetek felszámolásában.

Az Európai Unió több területen támogatja Afrikát. 2004 óta Magyarország tagállam, így automatikus szereplője az EU Afrika politikájának. Viszont egyedül abban az esetben tud az ország hatékonyan együtt dolgozni az Unióval, ha Magyarországnak is van saját Afrika politikája és a kötelező EU-s szerepvállalás mellett a Déli Nyitás stratégiájának elemeit követve lendíti fel az Afrika-politikáját. Tagállamként Magyarország számára is adott a lehetőség, hogy saját érdekeit figyelembe véve aktívan részt vegyen az Európai Unió Afrika-politikájának alakításában. A 2004-es csatlakozás addig nem elérhető lehetőségeket nyitott meg az ország számára. EU-s tagállamként esély nyílt jobban megismerni a földrész országait és párbeszédet kezdeményezni velük. A létrejött multilaterális kapcsolatok fontos alapot nyújtanak a 2015 utáni Déli Nyitás külpolitikájának. A magyar külpolitikának arra kell figyelnie, hogy a hazai célok és erőfeszítések összhangban legyenek az EU elképzeléseivel, miközben törekedni kell a kétoldalú megállapodások megkötésére is.

Az EU Afrika-politikájának az alapja az úgynevezett „*African ownership*”.³⁴ Ez az elv tulajdonképpen annyit jelent, hogy az afrikai földrész problémáit az afrikai államok oldhatják meg a leghatékonyabban. Az Európai Unió alapvetően csak a megfelelő támogatást és segítséget nyújtja az államok számára a stabilizációhoz, az intézkedések végrehajtását az afrikai

³⁴ Joint Africa–EU Strategy, letöltés helye:

https://ec.europa.eu/europeaid/regions/afrika/continental-cooperation/joint-afrika-eu-strategy_en, letöltés ideje: 2018. 11.20.

országokra bízva. Ehhez a segítségnyújtáshoz Magyarország is hozzájárul azzal, hogy EU tagként finanszírozza az Európai Fejlesztési Alapot, amely költségvetéséből támogatják az afrikai projekteket. Magyarország tekintetében nagyjából a bruttó nemzeti jövedelem 0,11 %-a, 30 milliárd forint kerül befizetésre az alapba, ebből 4-5 milliárd forint jut az afrikai és karibi térségbe.³⁵ A politikai jelenlét nem csak az információszerzés miatt fontos, hanem az EU-s fejlesztési pályázatok miatt is. Az uniós fejlesztési pénzek szétosztásáról a helyszínen működő missziók döntenek. Ahhoz, hogy a magyar vállalkozások is részt vehessenek, szükséges a politikai, fizikai jelenlét a térségben, a magyar államnak elérhetővé kell válnia.

Az Európai Unió és az afrikai államok együttműködésének kerete a 2000-ben aláírt Cotonou-i Megállapodás, illetve a 2007-ben elfogadott Közös EU-Afrika stratégia³⁶, mely az EU és 49 szub-szaharai, 29 karibi és csendes-óceáni ország kapcsolatait szabályozza. Az egyezmény alapvetése, hogy először a fejlesztés, fejlődés számára megfelelő politikai és gazdasági környezetet kell megteremteni. A hangsúly a szükségletek és az érdekek kölcsönösségén, a közös célmeghatározáson, valamint a folyamatos párbeszédre van. A kölcsönös párbeszéd 2002-ben az Afrikai Unió megalakulásával kapott létjogosultságot.³⁷

Az EU külpolitikájának alapját négy területre lehet osztani, béke és biztonság; jó kormányzás; regionális integráció; fejlesztés³⁸. Magyarország ezen területeken belül különböző támogatást nyújt az afrikai kontinensnek, az EU-s missziókban való részvétel mellett, komoly humanitárius támogatást nyújt az ország, továbbá több száz afrikai hallgatónak biztosít továbbtanulási lehetőséget az országban, emellett különböző EU-s fejlesztési projekteken is részt vesz.

³⁵ A Déli nyitás, avagy Afrikával nincs semmi baj, csak tudnunk kell, hogy mit tudunk... 2015 letöltés helye: <https://pcblog.atlatszo.hu/2015/04/01/a-deli-nyitas-avagy-afrikaval-nincs-semmi-baj-csak-tudnunk-kell-hogy-mittudunk/> letöltés ideje: 2018.10.18.

³⁶ EU–Afrika kapcsolatok, letöltés helye: <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/eu-africa/> letöltés ideje: 2018.10.18.

³⁷ African Union official website, letöltés helye: <https://au.int/en/au-nutshell> letöltés ideje: 2018.10.17.

³⁸ THE AFRICA-EU Strategic Partnership A Joint Africa-EU Strategy, letöltés helye: https://www.africaeu-partnership.org/sites/default/files/documents/eas2007_joint_strategy_en.pdf letöltés ideje: 2018.10.13.

Afrika stratégia

A magyar kormány 2019 tavaszán fogadta el az önálló Afrika stratégiát. A Magyar Közlöny 56. számában jelent meg a kormányhatározat, mely a nyilvános intézkedéseket rögzíti. A huszonkét pontos stratégia operatív jelleggel szab ki feladatokat a Külgazdasági és Külügyminisztérium (KKM), a Nemzetgazdasági Minisztérium (NGM), Belügyminisztérium (BM), Honvédelmi Minisztérium (HM), az Emberi Erőforrások Minisztérium (EMMI) és az Innovációs és Technológiai Minisztérium (ITM) tárcavezető minisztereinek.

A stratégia célja, hogy a szubszaharai térségből érkező migrációt *„az egyes országok gazdaságának fejlesztésével, munkahelyek teremtésével, a megélhetés helyben történő biztosításával”*³⁹ kezelje hatékonyan.

A magyar külpolitikában még nem volt példa önálló Afrika stratégia elfogadására. A dokumentum létrejötte igazolja, hogy Magyarország központi kérdésként foglalkozik a kontinenssel. A Déli Nyitás irányvonal mellett szükség volt egy összehangolt, konkrét lépéseket tartalmazó terv létrehozására. A stratégia jelentőségét támasztja alá, hogy megjelent az exportfejlesztési stratégia⁴⁰, illetve készül az új nemzetközi fejlesztési együttműködési tervezet is.⁴¹

A stratégia operatív feladatokat szab meg, viszonylag szűk határidővel, mivel az összes intézkedést még idén végre kell hajtani. A legtöbb feladatot egyértelműen a Külgazdasági és Külügyminisztérium kapta, kezdetnek az összes érintett országgal való szerződést, együttműködési megállapodást át kell vizsgálnia. A diplomácia feladatok sokrétűek. A szakdiplomata-hálózat bővítését célzó vizsgálat során különös hangsúlyt kell fektetni az elefántcsontparti külgazdasági attasé álláshely létrehozására.⁴² A Kormány célja a szakdiplomaták számának növelése, hiszen az elmúlt évek tapasztalati alapján hatékony és eredményes munkát

³⁹ Magyar Közlöny 2019. Évi 56. szám, A Kormány 1177/2019. (IV.2.) Korm. Határozata az Afrika stratégiáról. 1. oldal, letöltés helye: <https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/8e4d0b087f893994fe545c1fd4bd7ba3aaea9869/megtakintas/letoltas-ideje:2019.04.03>.

⁴⁰ Magyar Közlöny 2019. Évi 56. szám, A Kormány 1177/2019. (IV.2.) Korm. Határozata az Afrika stratégiáról

⁴¹ Külgazdasági és Külügyminisztériumban készítette interjú alapján, interjú elkészítésének időpontja: 2019. április 9. (1. interjúalany)

⁴² Magyar Közlöny 2019. Évi 56. szám, A Kormány 1177/2019. (IV.2.) Korm. Határozata az Afrika stratégiáról, 12. pont

végeztek. Mindemellett az afrikai országoknak rendkívül fontos, hogy fizikailag is jelen legyen országukban az esetleges partnerország.⁴³ A stratégia felszólítja a külgazdasági és külügyminisztert, hogy állítson össze egy teljes körű, közös kormányközi együttműködésről szóló szerződés-javaslatot a Dél-afrikai Köztársasággal.⁴⁴ A Magyar Kormány számára fontos a nemzetközi együttműködés. Szintén a KKM hatáskörébe tartozik, hogy az Afrikában gazdasági, fejlesztési tevékenységet végző országokkal való együttműködés lehetőségét vizsgálja meg. Lehetséges partner Törökország, Izrael, Egyiptom.⁴⁵ A stratégia a kontinensen intenzíven jelenlévő Kínát nem említi. Nagyon fontos, hogy Magyarországnak a háromoldalú együttműködések keretében olyan partnerségeket kell kialakítania, melyek a saját erőforrásaihoz mérték. Kína nem azonos mértékű projektek megvalósításában gondolkodik, mint Magyarország.⁴⁶ A nemzetközi együttműködések tekintetében Magyarország számára kézenfekvő lenne a Visegrádi Négyek (V4) országaival az együttműködés. Jelenleg a V4 országok nem partnerként, inkább versenytársként tekintetnek a magyar államra az afrikai jelenlétet illetően.

A diplomáciai és politikai lépések mellett a kormány döntést hozott egy szubszaharai afrikai tanácsadó csoport létrehozásáról ez év augusztusáig.⁴⁷

Alapvető feladat a kis -és középvállalkozások (kkv) segítése. A magyar kkv-k esetében fontos az ösztönzőprogramok elindítása, mivel az afrikai üzleti tevékenység során a tőkeberuházás mellett különböző nehézségek lépnek fel a különböző struktúrákból, szabályokból, valamint a földrajzi távolságból kifolyólag. A politikai intézkedések mellett a határozat számos pontja rendelkezik a gazdasági kapcsolatok bővítéséről és az exportfejlesztésről. A felelős minisztériumoknak meg kell vizsgálniuk a magyar exportáló és beruházó cégek nehézségeit,

⁴³ Külgazdasági és Külügyminisztériumban készítette interjú alapján, interjú elkészítésének időpontja: 2019. április 9. (1. interjúalany)

⁴⁴ Magyar Közlöny 2019. Évi 56. szám, A Kormány 1177/2019. (IV.2.) Korm. Határozata az Afrika stratégiáról, 13. pont

⁴⁵ Magyar Közlöny 2019. Évi 56. szám, A Kormány 1177/2019. (IV.2.) Korm. Határozata az Afrika stratégiáról, 15. pont

⁴⁶ Külgazdasági és Külügyminisztériumban készítette interjú alapján, interjú elkészítésének időpontja: 2019. április 9. (1. interjúalany)

⁴⁷ Magyar Közlöny 2019. Évi 56. szám, A Kormány 1177/2019. (IV.2.) Korm. Határozata az Afrika stratégiáról, 22. pont

akadályait. A vizsgálat után a gazdasági tevékenységet hatékonyabban segítő koncepciót kell megvalósítani, a megfelelő jogszabályi környezet létrehozásával.⁴⁸ A gazdaságon belül a mezőgazdasági kapcsolatok fejlesztésére is irányulnak intézkedések, például mintafarmok, akcelerátor központok kiépítési esélyeinek vizsgálata.⁴⁹ Emellett fontos a magyar vállalatokat segítő programok elindításáról szóló előterjesztés megfogalmazása is. A magyar diplomáciai jelenléthez képest a hazai gazdaság le van maradva, ezért komoly intézkedéseket kell tenni a felzárkóztatásért.⁵⁰

A béketámogató műveletekben való részvétellel és a védelempolitikával kapcsolatos feladatok végrehajtásáért a Honvédelmi Minisztérium felelős. A tárcának 2019 decemberéig javaslatot kell tennie – a magyar biztonságpolitikai álláspontnak megfelelően – a további katonai szerepvállalásról a szubszaharai afrikai államokban.⁵¹ Szintén a Honvédelmi Minisztérium feladata lesz, hogy megvizsgálja milyen védelempolitikai és határvédelmi szakismeretek átadását szolgáló oktatási modulokkal lehetne segíteni a szubszaharai afrikai tisztképzéseket.⁵²

A Belügyminisztériumnak a Honvédelmi Minisztériummal való együttműködés mellett olyan önálló feladatokat szab meg a stratégia, amelyek jövőbeli kétoldalú együttműködések lehetőségeit tárják fel, például vízgazdálkodási infrastruktúrákkal kapcsolatos beruházásokról.⁵³

A humanitárius segélyezési és fejlesztési programok szintén központi elemét képezik az Afrika-stratégiának. A különböző fejlesztések támogatása mellett segélyhitelprogramok elindítását szorgalmazza a kormány.⁵⁴ Az eredeti terv szerint 2021-től éves szinten tervezhető nemzeti fejlesztési és együttműködés

⁴⁸ Magyar Közlöny 2019. Évi 56. szám, A Kormány 1177/2019. (IV.2.) Korm. Határozata az Afrika stratégiáról, 3. és 7. pont
Mk 3. 7.

⁴⁹ Magyar Közlöny 2019. Évi 56. szám, A Kormány 1177/2019. (IV.2.) Korm. Határozata az Afrika stratégiáról, 11. pont

⁵⁰ Külgazdasági és Külügyminisztériumban készítette interjú alapján, interjú elkészítésének időpontja: 2019. április 9. (1. interjúalany)

⁵¹ Magyar Közlöny 2019. Évi 56. szám, A Kormány 1177/2019. (IV.2.) Korm. Határozata az Afrika stratégiáról, 17. pont

⁵² Magyar Közlöny 2019. Évi 56. szám, A Kormány 1177/2019. (IV.2.) Korm. Határozata az Afrika stratégiáról, 18. pont

⁵³ Magyar Közlöny 2019. Évi 56. szám, A Kormány 1177/2019. (IV.2.) Korm. Határozata az Afrika stratégiáról, 19. pont

⁵⁴ Magyar Közlöny 2019. Évi 56. szám, A Kormány 1177/2019. (IV.2.) Korm. Határozata az Afrika stratégiáról, 6. pont

költségvetés jött volna létre a hatékonyabb és önállóbb működés támogatása érdekében.⁵⁵ A stratégiában ez az elképzelés annyiban módosult, hogy a Külgazdasági és Külügyminisztériumnak éves szinten ki kell dolgoznia egy előterjesztést a szubszaharai Afrikában megvalósuló nemzetközi fejlesztési programok költségvetéséről.

Magyarország prioritásként kezeli az afrikai államok oktatási rendszerének segítését. A több éve működő Stipendium Hungaricum ösztöndíj mellett az érintett minisztériumok feladata körbejárni más szakképzési, felnőttképzési és felsőoktatási ösztöndíjprogramok elindításának esélyeit.⁵⁶ A cél olyan tanfolyamok, képzések kialakítása melyek nem csak az afrikai lakosság életkörülményeit javítják hosszú távon, hanem pozitív hatással vannak a magyar gazdasági szektorra is.

2013 óta háromszor került megrendezésre a Budapest Afrika Fórum. A kormányhatározat értelmében 2020-ban ismét megszervezi Magyarország a Fórumot. A jövőre esedékes konferenciának egyelőre nincs témája, cél, hogy a kapcsolatok ápolása és fejlesztése mellett az üzleti szféra is profitálhasson a Fórum megszervezéséből.

ÖSSZEGLÉS

A magyar külpolitikai irányvonal megváltozását a világpolitikai hatalmi egyensúlyok eltolódása eredményezte. Magyarország biztonságának és stabilitásának megőrzése szempontjából fontos volt az új trendekhez való alkalmazkodás. A magyar kormányzat felismerte, hogy a hagyományos nyugati kapcsolatok mellett szükséges nyitni a fejlődő országok felé is.

A Globális Nyitás részeként jelent meg a Keleti és Déli Nyitás külpolitikai stratégia. A Keleti Nyitás kezdeti sikereinek köszönhetően a kormány elindította a déli országokkal való politikai viszonyok kialakítását. A Déli Nyitás stratégia illeszkedik az Európai Unió és Egyesült Nemzetek Szervezetének célkitűzéseibe az Afrikai kapcsolatok fejlesztését illetően. A

⁵⁵ Külgazdasági és Külügyminisztériumban készítette interjú alapján, interjú elkészítésének időpontja: 2019. április 9. (1. interjúalany)

⁵⁶ Magyar Közlöny 2019. Évi 56. szám, A Kormány 1177/2019. (IV.2.) Korm. Határozata az Afrika stratégiáról, 8-9. pont

nemzetközi szervezetek prioritásként kezelik a kontinens országaink politikai és gazdasági konszolidációját.

Magyarország a bi- és multilaterális kapcsolatok kialakítására egyaránt törekszik. A nemzetközi szervezetek tagállamként lehetősége van olyan együttműködésekben részt venni, melyek segítik a magyar nemzeti érdekek megvalósítását. Mindemellett Magyarország számára fontos volt, hogy saját, önálló Afrika-politikát alakítson ki. A Budapest Afrika Fórumok a magyar – afrikai kapcsolatok kialakítására kiváló alapot nyújtottak. A tematikus konferenciák során számos kölcsönösen előnyös politikai megállapodás született meg. A fórumok sikerét bizonyítja, hogy 2020-ban ismét megszervezik Budapesten, továbbá cél, hogy a rendezvény két évente megvalósuljon.

A konferenciák mellett lényeges a magyar jelenlét erősítése Afrikában. A kontinens államainak sajátosságaként értelmezhetjük, hogy az eredményes kapcsolatok fenntartásához elengedhetetlen a fizikai jelenlét megvalósítása is. Ebből fakadóan Magyarország négy új nagykövetségek nyitott meg, növelte a szakdiplomáták és a tiszteletbeli konzulok számát, emellett ügyvivő irodákat hozott létre az akkreditált nagykövetségek munkáját segítve. A nagykövetségek fenntartásával Magyarország bizonyította az afrikai partnerségek kialakításának szándékát. A Külgazdasági és Külügyminisztérium szakértői megkeresésemre elmondták, hogy a Déli Nyitás alatt megvalósult diplomáciai lépések következtében jelenleg nincs olyan szubszaharai afrikai állam, amely nagykövetség, akkreditált képvisel vagy tiszteletbeli konzulok által ne lenne a magyar államhoz becsatornázva.

A 2019-ben meghirdetett új és önálló Afrika stratégia számomra azt bizonyítja, hogy Afrikának továbbra is van létjogosultsága a magyar külpolitikában. A stratégia konkrét lépéseket vetít előre, melyek segítik az afrikai kapcsolatok fenntartását és ápolását, valamint a fenyegetések és kihívások megoldását segítik elő. Fontos megjegyezni, hogy a stratégia újszerű, kérdéses, hogy valójában milyen mértékben és hogyan tud megvalósulni. Afrika esetében nem szabad megfeledkezni arról, hogy az instabil politikai helyzet és a biztonságpolitikai kockázatok eszkalációja rövid idő képes felülírni és megváltoztatni mindent. Ezért nem lehet a szó szoros értelmében hosszú távú stratégiákban gondolkodni, nagyon fontos a rugalmasság és az alkalmazkodóképesség

ESSZÉ

SZADDÁM HUSSZEIN BÚNEI ÉS FELELLŐSÉGREVONÁSA

Vladár Veronika Fanni¹

¹ Vladár Veronika Fanni a Nemzeti Közszolgálati Egyetem harmadéves alapszakos hallgatója. Tanulmányait jelenleg Nemzetközi igazgatási szakon végzi, kutatási területe az államfők és kormányfők kiváltságai és mentességei és felelősségre vonásuk lehetőségei a nemzetközi szinten.

ABSZTRAKT

Napjainkban a súlyos nemzetközi jogsértések esetében az állami vezetők egyéni felelősségre vonásának lehetősége az egyik legvitatottabb terület, mivel hatékony rendszer hiányában az államfők könnyen élhetnek az őket megillető immunitás intézményével. A cikk célja annak részletes feltárása, hogy milyen út vezetett a volt iraki államfő, Szaddám Husszein bagdadi kivégzéséhez. A volt államfő ellen hozott ítélettel kapcsolatban a mai napig megoszlanak a vélemények. Vannak, akik úgy vélik a halálbüntetéssel helyes döntés született meg, még mások hatalmas hibának vélik. A történetek megértése érdekében elengedhetetlen az események pontos megismerése. Felmerül a kérdés, vajon a politika és a nagyhatalmi érdekek vagy a jog és az igazságosság játszott döntő szerepet az ítélethozatalkor. Kutatásom kiterjed a Szaddám-rezsim által elkövetett nemzetközi bűncselekményekre, a Husszein elleni peres eljárás megítélésére, Amerika szerepére és arra, hogy a Szaddám Husszein felelősségre vonásának ügye milyen hullámokat kavart a nemzetközi szintén.

Kulcsszavak: *Szaddám Husszein, Irak, halálbüntetés, nemzetközi bűncselekmények, államfői felelősségre vonás, Iraki Rendkívüli Törvényszék*

BEVEZETÉS

A nemzetközi büntetőjog fiatal jogterület, fejlődésével azonban megnyílt az egyén nemzetközi büntetőjogi felelősségre vonásának lehetősége. Kutatásom során a súlyos nemzetközi jogsértéseket elkövető államfők immunitásának hatását vizsgálom felelősségre vonhatóságuk szempontjából. Napjaink egyik fontos kérdéséhez, az Európai Ügyészséghez való csatlakozásunkról alkotott nézeteink kialakítása során is érdemes vizsgálni, hogy a nemzetközi jog fejlődésével együtt fejlődött-e az emberi jogok védelme, megnyílt-e az *ius cogens* normákat megsértő politikai vezetők bíróság elé állításának lehetősége. Mivel ezeket a normákat megsértő államfők felelősségre vonása a büntetőjogi eljárások esetén kerülnek középpontba, alapvető kérdés, hogy feltörhető-e az immunitás védőburka, amely a bűnösök felelősségre vonását jelentős mértékben megnehezíti, esetleg meg is akadályozza.

A bűnös államfők bíróság elé állításának egyik jelentős fejezete Szaddám Husszein elítélése. Publikációmban vizsgálom a Szaddám-rezsim által elkövetett nemzetközi bűncselekményeket, az egykori államfő kivégzéséhez vezető eseményeket, valamint azt, hogy a politika és a nagyhatalmi érdekek miként befolyásolták az ítélethozatalt.

SZADDÁM HUSSZEIN

Szaddám Husszein 1939-ben született al-Audzsa-ban, szunnita családba. 1965-ben a Baath párt főtitkárhelyettese, 1968-ban a Baath-kormány titkosszolgálatának vezetője, 1979-ben a párt vezére, államfő, miniszterelnök, a politikai, a végrehajtó- és a törvényhozó hatalom irányítója lett. Ezt kihasználva hatalmas tisztogatásba kezdett a párton belül, valamint véres megtorlást indított a szírek ellen. 1980-tól tömegesen üldözte a síitákat, az abdujaili mészárlásban 148 embert öltek meg a Husszein elleni merénylet miatt.² Emberek százait tartóztatták le és évekig tartották fogságba őket a szaúdi határhoz közeli sivatagi táborokban. Husszein városokat romboltatott le, természeti értékeket pusztított el.³ Számos emberiség elleni

² RIMASZOMBATI Andrea: HETEK Közéleti Hetilap X/45: *Halálra ítélt szörnyeteg*, www.hetek.hu/kulfold/200611/halalra_itelt_szornyeteg 2006.11.10.; letöltve: 2019.03.21

³ Eric H. BLINDERMAN: *The Conviction of Szaddám Husszein for the Crime against Humanity of Other Inhumane Acts*. 30 U. Pa. J. Int'l L. 1239 (2009), letöltés: www.home.heinonline.org 2018.09.26.

bűncselekményt követett el Szaddám Husszein, köztük volt a Kurd Barzani törzs több ezer tagjának megölése az 1980-as években.⁴

Rezsimjének azonban nem csak a félelemkeltés volt az alapja. A kőolaj kitermelésből származó bevételek lehetőséget adtak számára az 1970-es években a fejlesztésekre, Irak gazdaságának, közegészségügyi ellátásának és közoktatásának kiépítésére és a nők egyenjogúságának elismerésére.⁵

1980-ban, 8 évig tartó háborúskodást kezdett Iránnal, mely az irakiak által kifejlesztett vegyi- és biológiai fegyverek bevetésével 1 millió emberéletet követelt.⁶

A kurdok ellen 1987-ben indított Anfal-hadjáratban közel 200 000 kurd halt meg vagy tűnt el, 4500 kurd falu megsemmisült, több mint 1 millió síita kényszerült elmenekülni hazájából.⁷ Kivégzésekkel, nemi erőszakokkal, kínzásokkal (pl. fémdobozba zárták a rabokat, vasalóval égették meg a bőrüket, áramot vezettek beléjük, üvegdarabokat raktak testüregükbe), emberrablásokkal az emberi jogok folyamatos megsértésével próbálta elérni céljait. A háború alatt Husszein hatalmas adósságot halmozott fel. 1988-ra az ország gazdasága teljesen összeomlott, ezért komoly nyomás alá helyezte az olajkitermelő országokat az adósság elengedése és az olajtermelés visszafogása érdekében. 1990-ben letámadta Kuvaitot, mivel az nem engedett a zsarolásnak.⁸ Ez hatalmas nemzetközi ellenállást váltott ki. Az ENSZ BT 1990. évi 662. határozatában⁹ szólította fel tagállamait kuvaiti annektálás elutasítására.¹⁰ Szaddám Husszein következetesen gátolta az ENSZ BT határozatok betartását.

Az amerikai és koalíciós erők, az ENSZ BT felhatalmazásával¹¹ kiűzték az iraki erőket Kuvaitból, a Sivatagi Vihar hadművelet

4 Szaddám elleni vádak a büntetőperben: több százezer észak-iraki kurd megölése 1986-1988; Kirkuk ágyúzása; a dél-iraki síita felkelés vérbefolytása 1991; a dudzsaili mészárláskor 148 embermegölése; több ezer síita kurd elűzése lakóhelyéről 1980; Halabdzsa kurd település ellen vegyi fegyver bevetése 1988; kurd Barzani-klán 8 ezer tagjának lemészárlása 1983; Kuvait lerohanása 1990-ben.; Vallási, világi és politikai vezetők kivégzése; a mezopotámiai síkság megkezdett lecsapolása 1991.

⁵ WAGNER Péter: *A diktatúra pillérei Szaddám Husszein alatt*; Külügyi Szemle 2003. ősz

⁶ SHANE HARRIS – MATTHEW M. AID: Exclusive: CIA Files Prove America Helped Saddam as He Gassed Iran AUGUST 26, 2013 <https://foreignpolicy.com/2013/08/26/exclusive-cia-files-prove-america-helped-saddam-as-he-gassed-iran/>; letöltve:2019.05.31

⁷ AMNESTY INTERNATIONAL felmérései szerint

⁸ RIMASZOMBATI I; *i.m.*

⁹ A/Res/662 (1990), UN doc.

¹⁰ KENDE-NAGY-SONNEVEND-VALKI, *i.m.*; 120.o. [202]

¹¹ ENSZ BT 665. (1990) számú határozat

keretében. Ez már előszele volt Irak 2003-as megtámadásának¹², melyet elsősorban a terrorizmus elleni védekezéssel indokoltak¹³. Az inváziót követően közel 40 ország vállalt még szerepet az Iraki háborúban az USA oldalán, köztük Magyarország is.¹⁴

Egy nemzetközi jogászfórum, a Jogászok Nemzetközi Bizottsága véleménye szerint Irak lerohanása 2003-ban kimerítette az agresszió fogalmát USA, Spanyolország és Nagy-Britannia részéről, mivel azt az ENSZ BT felhatalmazása nélkül indították meg.¹⁵ Kézenfekvőnek tűnik a jogi álláspont, mivel nem teljesült az ENSZ Alapokmánya szerinti két nélkülözhetetlen (*sine qua non*) feltétel a támadás megindításakor. Az ENSZ BT Alapokmánya (1945), 2. cikk (4) bekezdése, valamint a 39. és 51. cikke alapján az államközi erőszaktilalom alóli kivétel csak a BT felhatalmazásával alkalmazott fegyveres erő¹⁶ és az önvédelem joga¹⁷ lehet. 2001. szeptember 11-én (a New York-i Világkereskedelmi Központ ikertornyai elleni terrortámadás után) a BT az 1378. számú határozatában ugyan megfogalmazta az USA önvédelemhez való jogát, viszont nem jelölt meg államot, amely ellen jogszerű támadást intézhetett volna.¹⁸

A 2003-as támadás fő indoka a terrorizmus elleni harc mellett, a tömegpusztító fegyverek birtoklása. Szaddám Husszein elismerte, hogy voltak ilyen fegyverei, de azokat már leszerelték. Azonban elkövette azt a hibát, hogy nem engedte ezt az állítását ellenőrizni. Az UNSCOM (*United Nations Special Commission*), az ENSZ iraki fegyverzet-ellenőrzést végző szerve már 1991-ben feltárta azt a tényt, hogy Irak több vegyi fegyvert birtokol, mint amennyit elismer, valamint közel áll az atomfegyverek gyártásához. Az első Öbölháborút lezáró 687. számú ENSZ határozat (1991) tartalmazta a nukleáris, vegyi és biológiai fegyverek leszerelését és annak ellenőrzését. Szaddám módszeresen gátolta az ellenőrök munkáját,

12 *Operation Iraqi Freedom* (Irak Szabadságáért Hadművelet)

13 Az I. öbölháború idején a BT 661. sz.határozatában (1990) elítélte az iraki inváziót Kuvait ellen, az 678. számú határozatával felszólította tagállamait a Kuvaittal való együttműködésre a béke helyreállítása érdekében, mellyel a jogos védelem lehetőségét biztosította.

14 *Coalition of the Willing*; „hajlandók koalíciója”

15 MTI-MA.HU: *A háború ENSZ-határozat nélkül: Agresszió*;

<http://www.ma.hu/tart/rcikk/b/0/33746/1> 2003.03.18.; letöltve: 2019.03.04.

16 ENSZ Biztonsági Tanácsának Alapokmány VII. fejezet 42. cikk

17 ENSZ Biztonsági Tanácsának Alapokmány VII fejezet 51.cikk

18 KECSKÉS GÁBOR: Az iraki háború és az amerikai kormányzat kommunikációja, 1. o.;

<https://dfk-online.sze.hu/images/J%C3%81P/2009/2/Kecsk%C3%A9s.pdf>;

letöltve:2019.05.31; Rada, Péter, *Rebuilding Failed States* (2007), URL:

<http://130.203.136.95/viewdoc/download?doi=10.1.1.408.5708&rep=rep1&type=pdf>

1998-ban ki is utasította őket Irakból, mely újabb politikai támadásoknak biztosított alapot Szaddám Husszein ellen. Ezt támasztja alá George W. Bush elnök West Pointban, a katonai akadémián mondott beszéde is (2002): *”Amerika nem engedi, hogy kihívás érje katonai hatalmát, és fönntartja magának a jogot, hogy első csapást mérjen azokra az országokra, amelyek tömegpusztító fegyverekkel fenyegetik a világ békéjét.”*¹⁹

SZADDÁM HUSSZEIN ELFOGÁSA ÉS ELÍTÉLÉSE

2003-ban, az USA vezette koalíciós erők iraki bevonulása²⁰ után - melyre amerikai és brit titkosszolgálati jelentések alapján, Szaddám-rezsim által az emberiség ellen elkövetett bűntettek jelentettek jogalapot²¹ - a kiéleződő vallási harcok az arab síiták és a kurd szunniták között, több százezer iraki polgár valamint több ezer amerikai és szövetséges katona halálát eredményezte. A terrorcselekmények mindennaposá váltak. A növekvő erőszak miatt közel 1,5 millió embert telepítettek át.²²

2003-ban az *Operation Red Dawn* hadműveletben az amerikaiak fogták el Husszeint, Ad-Dawr (Al-Daur)-ban. Az USA, a diktátor elfogásától azt remélte, hogy a Baath-párt szétforgácsolódik, valamint a Husszein ellenes erők nem fordulnak szembe velük.²³

Husszein elfogása után egy nappal George W. Bush elnök így nyilatkozott, *„Irak korábbi diktátora szembe fog nézni az igazságszolgáltatással, amit Ő millióktól tagadott meg.”*²⁴ Husszeint, Bagdadba szállítása után az iraki kormány 24 órán

¹⁹ HARMAT ÁRPÁD PÉTER; Az Öböl-háború és az iraki háború története 2017.07.02.; <http://tortenelemcikk.hu/node/183>; letöltve: 2019.04.30.

²⁰ Irak lerohanása 2003. március 20. „*Operation Iraqi Freedom*” (Irak Szabadságáért Hadművelet)

²¹ George Bush elnök beszédéből a kongresszusban az iraki háború megindításakor: *„Az amerikai és a velük szövetséges erők ebben az órában hajtják végre az iraki fegyverek felszámolására, az iraki nép felszabadítására és az arra irányuló hadművelet első szakaszát, hogy súlyos veszélytől megvédjék a világot. Utasításomra a szövetséges erők elkezdték a katonai jelentőséggel bíró, bizonyos célpontok elleni csapásmérést, amelynek célja aláásni a Szaddám Husszein irányította iraki hadsereg harcképességét. Ez egy átfogó és összehangolt hadjárat kezdő stádiuma.”*; <http://www.mkdsz1.freeweb.hu/n33/bushbeszed.htm> letöltve: 2019.05.31

²² RIMASZOMBATI; *i.m.*

²³ ÚJ SZÓ ONLINE: *A XXI. század törényszéki drámája?* <https://ujso.com/kulfold/a-xxi-szazad-torvenyszeki-dramaja> 2003.12.16; letöltve:2019.03.21;

²⁴ President GEORGE W. BUSH, Address to the Nation on the Capture of Saddam Hussein (Dec. 14, 2003), <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/12/20031214-3.html>; letöltve: 2019.04.30

belül különleges törvényszék elé (Iraki Rendkívüli Törvényszék²⁵) állította, az ellene 1982-ben végrehajtott merénylet megtorlásáért, az elkövetett dujaili kivégzések, bebörtönzések, kínzások, valamint nemzetközi törvények megsértése és népirtás vádjával.²⁶

Az Iraki per alapvető jelentőségű volt az áldozatok és családtagjaik sebeinek enyhítése tekintetében. A helyénvaló felelősségre vonás Irak jövőjét pozitív irányba változtathatta volna, ösztönözhetette volna a társadalmat arra, hogy újraértékeljék az alapértékeket, megerősítsék a törvény tiszteletét és a természetes személyek méltóságát. A törvénytelen és embertelen felismerése jó példaként szolgálhatott volna egy új demokratikus Irak kialakulásában, ahol elismerik az etnikai csoportok alapvető jogait is.²⁷

A Husszein elleni vizsgálatok során kiderült, hogy mindössze 10 ember vett részt a sikertelen, 1982-es Szaddám elleni gyilkossági kísérletben. Ennek ellenére Szaddám Husszein emberei a megtorlás során több mint 543 embert börtönöztek be, öltek meg és telepítettek ki, köztük olyanokat is, akiknek semmilyen közük nem volt a merényletnek. Az Iraki Legfelsőbb Bíróság (IHT, korábban Iraki Rendkívüli Törvényszéket, IST)²⁸ ezzel rávilágított arra is, hogy Szaddám eljárása tökéletes példája volt az általános terrornak és félelemkeltésnek.²⁹

A MEGFELELŐ BÍRÓI FÓRUM FELÁLLÍTÁSÁNAK DILEMMÁI

Négyféle bírói fórum felállításának lehetősége merült fel Husszein felelősségre vonására. A nemzeti bíróság, a Nemzetközi Büntetőbíróság, *ad hoc* bíróság és a hibrid törvényszék.³⁰ Irak

²⁵ IRAKI RENDKÍVÜLI TÖRVÉNYSZÉK STATÚTUMA 12 (1) J CIKK

²⁶ RIMASZOMBATI; *i.m.*

²⁷ SPALHOLZ, *im*

²⁸ LAUGHLAND, JOHN *A History of Political Trials: From Charles I to Saddam Hussein*; Peter Lang Ltd, 2008, Oxford; , p.242: A Bíróságot. 2005-ben átnevezték, mivel az iraki alkotmány alapján speciális, kivételes bíróságok nem hozhatók létre; az Iraki Legfelsőbb Bírósággal azonos statútummal folytatta munkáját.

²⁹ BLINDERMAN; *i.m.*

³⁰ SPALHOLZ, *im*

megszállójaként az Egyesült Államok feladata volt meghatározni a törvényszéki modellt.³¹

A nemzeti bíróság a hazai kormány számára adott volna lehetőséget, hogy felelősségre vonja az ország bűnöseit, amely lehetőség az állam szuverenitásból ered. A nemzeti bíróság azért jelentős, mert segíthette volna a demokráciára való áttérést azzal, hogy bebizonyítja, hogy senki sem állhat a törvény felett. Egy másik érv a nemzeti bíróság mellett az volt, hogy az áldozatok iraki származásúak. Ellenvélemény a bírósággal szemben, hogy Irak akkori politikai helyzetében az országban a demokrácia nem létezett.³²

Az ICC megfelelő fórum lehetett volna, azonban joghatósága a 2002.07.01. után elkövetett bűnökre terjed ki. Továbbá a Bush adminisztráció a Nemzetközi Büntetőbíróságot nem ismerte el, mivel az Egyesült Államok nem vált részévé a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumának.³³

Az *ad hoc* törvényszékek általában külföldi székhellyel rendelkeznek, nemzetközi bírókat alkalmaznak. Egy *ad hoc* törvényszék objektív ítélet meghozására lehetett volna képes. Több indok is felmerült az *ad hoc* törvényszék lehetőségének elvetésekor. A per idején nem volt olyan megfelelő *ad hoc* törvényszék, amely ítéletet tudott volna hozni Szaddám Husszein ügyében. Ez csak úgy jöhetett volna létre, ha az ENSZ létrehoz egy új *ad hoc* törvényszéket gyorsan a semmiből. A Bush kormány ellenszenvét fejezte ki az *ad hoc* törvényszékekkel szemben is.³⁴

A hibrid törvényszékek megoldást jelentenek a nemzeti és nemzetközi törvényszékek problémáira azáltal, hogy nemzeti és nemzetközi elemeket is tartalmaznak. A kritikusok azonban úgy vélték, hogy egy hibrid törvényszék csekély mértékben segíti a helyi törvénykezés újbóli felépítését. Az amerikaiak elutasították ezt a kezdeményezést is, mivel egy hibrid törvényszék az ENSZ irányítása alá került volna. Általánosságban kijelenthető, hogy George W. Bush célja a saját ideológiájának érvényesítése volt. Az iraki nemzeti törvényszék tagjai az USA által kijelölt emberek voltak, akik elfedték az amerikaiak számára zavarba ejtő tényeket (pl. Washington miként támogatta Szaddám Husszeint

³¹HAMZA HENDAWI (A.P.); Iraqis Fear They Can't Put Saddam on Trial; 01/10/04 |); <http://www.freerepublic.com/focus/f-news/1055558/posts>

³²MÉRŐ; *i.m.*

³³SPALHOLZ, *im.*

³⁴U.o

hatalmának idején). Amerikai szempontból fontos tény volt az is, hogy elkerülhetővé vált az ICC jelentőségének a növekedése.³⁵

AZ IRAKI RENDKÍVÜLI TÖRVÉNYSZÉK (IST), IRAKI LEGFELSŐBB BÍRÓSÁG (IHT) 36

Az Egyesült Államok Igazságügyi Minisztériumával együttműködésben az iraki kormányzótanács 2003. december 10-én rendelet keretei között felállította az Iraki Rendkívüli Törvényszéket (IST). A törvényszéknek közvetlen beszámolási kötelezettsége volt az amerikai Igazságügyi Minisztérium felé. Az IST joghatósága kiterjedt az iraki állampolgárok által elkövetett bűncselekményekre, köztük a népirtásra, háborús bűncselekményekre, az emberiség elleni bűntettre és az iraki törvények által előírt bűncselekményekre, amelyeket Irak területén kívül vagy belül követtek el 1968. július 17. és 2003. május 1. között.³⁷ Székhelye Bagdad lett, azonban erősen függött a "támogató" nemzetközi közösségtől.³⁸ Az USA jelentős összeggel segítette létrejöttét és biztosította működési feltételeit. Fő feladatuk Szaddám Husszein és követőinek vád alá helyezése volt népirtás, emberiség ellen elkövetett és a háborús bűnök, valamint az iraki belső jog alapján is bűncselekménynek minősülő vádak ügyében.³⁹ Ennek érdekében, Paul Bremer iraki kormányzó javaslatai alapján, nemzetközi büntetőbírósági gyakorlatokon alapuló jogszabályokat vezettek be, melyek alkalmazásával Husszeint vád alá helyezhették.⁴⁰

³⁵ U.o.

³⁶ LAUGHLAND, JOHN *A History of Political Trials: From Charles I to Saddam Hussein*; Peter Lang Ltd, 2008, Oxford; , p.242: A Bíróságot. 2005-ben átnevezték, mivel az iraki alkotmány alapján speciális, kivételes bíróságok nem hozhatók létre; az Iraki Legfelsőbb Bírósággal azonos státúttal folytatta munkáját.

³⁷ The Statute of The Iraqi Special Tribunal; Section Three; Jurisdiction and Crimes; Part One; Jurisdiction of the Tribunal; Article 10.: "A Törvényszék hatáskörébe tartozik az iraki állampolgár vagy az iraki állampolgár, aki a 11-14. Cikkben felsorolt bűncselekmények miatt 1968. július 17-től és 2003. május 1-jéig elkövetett bűncselekményekkel vádolták Irakban vagy máshol: a) a népirtás bűncselekménye; b) Emberiség elleni bűncselekmények; c) Háborús bűncselekmények; vagy d) A 14. cikkben felsorolt egyes iraki törvények megsértése."; <http://www.hrcr.org/hottopics/statute/section3.html#1> letöltve: 2019.05.31

³⁸ SPALHOLZ, *im.*

³⁹ KENDE-NAGY-SONNEVEND-VALKI, *im.*; 565.o.; [1366]

⁴⁰ FUNCS FANNI: *Tíz éve kezdődött Szaddám Husszein pere*; https://lumens.blog.hu/2015/11/08/tiz_eve_kezdodott_Szaddam_husszein_pere 2015.11.08.; letöltve: 2019.03.21

A bűncselekmények ismeretében sem volt könnyű dolga a törvényszéknek. Richard Dicker, (*Human Rights Watch*) szerint a Husszein elleni eljárás „nehéz politikai per” volt, jelentős problémát jelentett, hogy jogilag ugyan elfogadható volt a törvényszék felállítása, azonban a hatalmas amerikai befolyás, előkészítés, jóváhagyás és anyagi támogatás kellett a működéshez, mely megkérdőjelezte a függetlenségét. Dicker szerint az iraki bíróságok nem voltak elég tapasztaltak ilyen súlyos nemzetközi bűncselekmények ítélezése terén, emellett nem volt megfelelően felkészült az iraki törvénykezés az emberi jogi tekintetben (pl. kínzással történő tanúvallomások kikényszerítése). Amerikai álláspont szerint, a helyi törvényszék sokkal hatásosabban tudta megítélni az ügyeket, ellenpéldaként felhozva a délszláv és ruandai nemzetközi törvényszékek költséges és lassú működését.⁴¹

Husszein ellen felhozott vádak 2005-ben kurd és síita emberek elleni fellépés (1991), faji tisztogatás (1987-88), halabjai lakosok elleni gáztámadás (1988), politikai ellenfelek, vallási képviselők likvidálása (1974), Batzani klán meggyilkolása (1983).⁴²

Az IST Statútuma kimondja, hogy a vádlott személy által betöltött hivatali funkció – elnöki, vagy más hivatali funkcióról beszélünk – nem enyhíti a büntetőjogi felelősséget, senki sem jogosult mentességre a meghatározott bűncselekmények tekintetében.⁴³

Ennek ellenére Szaddám Husszein és védőügyvédjei kiemelték, hogy Husszein mentességet élvez, mondván hogy, cselekményei hivatali funkciójának betöltése idején mentek végbe.⁴⁴

41 ÚJ SZÓ ONLINE; *im.*

42 FUNC, *i.m.*

43 The Statute of The Iraqi Special Tribunal; Section four; INDIVIDUAL CRIMINAL RESPONSIBILITY; Article 15. 6. (c,d).;

c) *A vádlottak hivatalos álláspontja, akár elnök, miniszterelnök, a kabinet tagja, a forradalmi parancsnokság elnöke, akár tagja, az Arab Szocialista Baath párt regionális parancsnoksága vagy kormánya tagja, vagy egy felelős iraki kormánytisztviselő vagy a Baath-i párt tagja, vagy bármilyen más képességben, nem mentesítheti az ilyen személyt a büntetőjogi felelősség alól, és nem enyhítheti a büntetést. Senki sem jogosult semmilyen mentességre a 11-14. Cikkben meghatározott bűncselekmények tekintetében.*

d) *Az a tény, hogy a jelen Alapokmány 11–14. cikkében említett bármely cselekményt alárendelt tett, nem mentesíti felsőbbiróját a büntetőjogi felelősség alól, ha tudta, vagy oka van tudni, hogy az alárendelje ilyen cselekményt fog tenni vagy ezt megtette, és a főnök nem tette meg a szükséges és észszerű intézkedéseket az ilyen cselekmények megakadályozására, vagy az ügy megvizsgálására és büntetőeljárás lefolytatására az illetékes hatóságokhoz.*

e) *Az a tény, hogy a vádlott egy kormány vagy felsővezető rendelete alapján cselekedett, nem mentesíti őt a büntetőjogi felelősség alól, de figyelembe veve a büntetés enyhítésében, ha a Törvényszék megállapítja, hogy az igazságszolgáltatás ezt megköveteli.”; <http://www.hrcr.org/hottopics/statute/section4.html> ;letöltve:2019.05.31*

44 SPALHOLZ, *im*

AZ IRAKI RENDKÍVÜLI TÖRVÉNYSZÉK FELÁLLÍTÁSA KÖRÜLI PROBLÉMÁK

Első problémát a bagdadi székhely jelentette, mivel a politikai környezet erősen polarizált volt, veszélyt jelentve a tárgyaláson résztvevők számára, valamint ez a tény erősen megkérdőjelezte a törvényszék legitimációját. Ezt követte az iraki bírók szakértelme. 1968 óta nem volt független bíróság Irakban. A nemzetközi jog terén és a súlyos bűntettek esetén tapasztalatlan bírák alkalmazására volt csupán lehetőség. Ennek orvosolása érdekében egy három napos konferencián vettek részt a bírák Hágában. Azonban erősen kérdéses, hogy egy hétvége elegendő-e a felkészülésre ilyen ügyben való ítélethozatalra.⁴⁵

Végül az eljárási és bizonyítási kérdések is problémaként merültek fel. Az IST Statútuma szerint a törvényszék az Iraki Büntetőeljárás Kódex alapján működött. A probléma, hogy a bűnösség deklarálásához nem szükséges annak ésszerű, kétségen kívüli megállapítása. Husszeint a legelső tárgyalás során elítélték, a védőügyvédjének nem hagytak lehetőséget, hogy kellő időben és módon érintkezzen ügyfelével.⁴⁶

A SZADDÁM HUSSZEIN ELLENI ELJÁRÁS, AZ ÍTÉLET IRAKI ÉS NEMZETKÖZI MEGÍTÉLÉSE

Bizonyítékok sora utal arra, hogy Husszein politikája és cselekedetei a szándékos károkozásra irányultak. 2005. március 11-én bevallotta, hogy azért rendelte el a város infrastruktúrájának és a gyümölcsösök elpusztítását, hogy ezzel büntesse a polgárokat az ellene irányuló gyilkossági kísérlet megtorlásaként. Bizonyítékként előkerült egy kazetta, amelyet Husszein egy dél-iraki parancsnok számára címzett az 1991 háborút követően. A kazetta szerepe jelentős, hiszen ebben az időszakban számos város és tartomány lázadt fel a diktátor ellen. Husszein katonai egységei próbálták visszaszerezni az irányítást Irak északi részén, elsősorban a kereskedelmileg és stratégiaileg fontos város, Basra visszaszerzésével. A hangfelvételen Husszein egyértelműen utasítást ad a város elpusztítására. A hangfelvétel

⁴⁵ SPALHOLZ, *im*

⁴⁶ ÚJ SZÓ ONLINE; *im*.

jól tükrözi Husszeín kegyetlenségét és politikai gondolkodásmódját.⁴⁷

A perek folyamán sok gyilkosság történt. Mind ügyészi, mind védői oldalon voltak áldozatok. Számos embert, aki részt vett a perben, köztük védőügyvédek, bírókat, alkalmazottakat és családtagjaikat is megöltek, csupán azért mert szerepet vállaltak az IHT munkájában. Az iraki politikusok egy része nem ismerte el a törvényszék függetlenségét, jelezvén az amerikai befolyás hatását.⁴⁸

Az észak-iraki ab-Dujailben kivégzett síiták ügyében Szaddám Husszeínt az Iraki Legfelsőbb Bíróság (IHT) 2006. november 5-én ítélte halálra népiirtás vádjával. Az IHT Statútumának 27. cikke alapján az ítéletet 30 napon belül végre kellett hajtani. Ez az elhamarkodott döntés jól tükrözte azt a célt, hogy minél hamarabb végezzenek Husszeínnel. Felvetődik a kérdés, hogy az IHT egy megfelelőeszköz volt arra is, hogy a „győztes bosszút álljon”.⁴⁹

Husszeín féltestvérét Barzan Ibrahim al-Tikritit, a titkosszolgálat fejét és Avad al-Bandart, a forradalmi bíróság főbíróját kötélt általi halálra, a többi vádlottat egy kivétellel börtönbüntetésre ítélték.⁵⁰

Az amerikai választások közeledte, valamint Irak belbiztonsági helyzete is befolyásolta a gyors ítélethozatalt.⁵¹ 2006 decemberében felakasztották Szaddám Husszeínt, majd szülőfalujában Tikritben helyezték „örök nyugalomra”. Ezzel egyidőben a kurdok elleni Anfal-hadjáratban, 180000 meggyilkolt kurd civil miatti, népiirtás ügye ítélet és kivizsgálás nélkül véget ért.⁵²

George W. Bush, amerikai elnök és John Howard ausztrál miniszterelnök a demokrácia győzelmének tartotta az ítéletet. Az EU ellenezte a halálbüntetés kiszabását illetve végrehajtását, hivatkozva annak európai elutasítottságára (bár Husszeín esetében „fontosnak” tartották a méltó büntetést). Az emberi jogi szervezetek (pl. *Amnesty International*, *Human Rights Watch*) a Husszeín elleni per elfogulatlanságát, anyagi forrásainak eredetét és teljességét kérdőjelezték meg. Az iráni kormány sürgette az

⁴⁷ BLINDERMAN *i.m.*

⁴⁸ BLINDERMAN *i.m.*

⁴⁹ ÚJ SZÓ ONLINE; *im.*

⁵⁰ RIMASZOMBATI; *i.m.*

⁵¹ MAGYAR RÁDIÓ: *Kötél általi halálra ítélték Szaddámot;*

<http://www.csikszentkiraly.ro/sajto.php?id=246> ; 2006.11.06; letöltve:2019.03.21

⁵² ÚJ SZÓ ONLINE;*im.*

ítélet végrehajtását, a franciák aggasztónak találták a polgárháború kitörésének lehetősége miatt. A vatikáni álláspont szerint „bosszúszomjas” volt az ítélet. Az iraki miniszterelnök, al-Maliki reményét fejezte ki az iraki törvények elfogadása és tiszteletben tartása mellett. Tikritben azonban Husszeint mellett tüntettek a halálbüntetés ellen, valamint megtorlásokat helyeztek kilátásba, a bagdadi kormánytisztviselők, nagykövetek megtámadásával és a törvényszék elleni bosszúval.⁵³

Lousie Arbour, az ENSZ emberjogi főbiztosa is felhívta a figyelmet arra, hogy minden jogorvoslatot ki kell használni az elítéltek számára. Busra al-Halil törvénytelennek nevezte az „amerikai megszállók” bíróságát, szerinte nem is volt elvárható a tisztességes eljárás. Ramsey Clark, a nemzetközi védők elnöke szerint is „gúnyt űzött az igazságszolgáltatásból” a törvényszék⁵⁴.

Az iraki síiták fegyveresen ünnepeltek Bagdadban és az egységes Irak létrehozásának reményét látták Husszeint kivégzésében. A kivégzés híre megerősítette Irak vallási kettéosztottságát.

Kalaf al-Ulajjan szunnita politikus bűnnek tartotta a kivégzést, mert Husszeint hadifogolynak tartotta.⁵⁵ A kivégzést a britek üdvözölték, a franciák tudomásul vették, az ausztrálok a béke érdekében hozott fontos lépésnek tartották, az indiaiak csalódottságukat fejezték ki, az oroszok súlyos hibának nevezték, a magyarok jogosnak tartották. Az izraeliek szerint „helyreállt az igazságosság rendje”, a palesztinok politikai merényletnek tartották, az afgánok a dzsiháddal fokozódásáról beszéltek. Az arab és muzulmán közösségeket felháborította, a palesztinok szerint „Szaddám Husszeint kivégzése az Egyesült Államok bűnös, terrorista politikájának és az ellenállás erői ellen világszerte viselt háborújának bizonyítéka”. Javier Solana: „az Európai Unió elítéli a Szaddám által elkövetett bűnököt, de a halálbüntetést is”.⁵⁶

A The Guardian és a The Daily Telegraph írásaiban megkérdőjelezték a perben résztvevő jogászok hozzáértését a

⁵³ RIMASZOMBAT; *i.m.*

⁵⁴ MTI-INDEXDEBRECEN.HU: *Halálra ítélték Szaddám Husszeint a dudzsaili megszállás miatt*; <http://indexdebrecen.hu/nem-nalunk-tortent/halalra-iteltek-Szaddam-Husszeint-a-dudzsailli-meszarlas-miatt> 2006.11.05; letöltve:2019.03.21

⁵⁵ BBC NEWS: *Szaddám binged: Reaction in quotes*; http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/6218597.stm; BBC News, 2006.12.30; letöltve:2019.03.21

⁵⁶ MTI-MA.HU; *A nemzetközi vélemények nagyon vegyesek Szaddám kivégzésével kapcsolatban*; <http://www.ma.hu/tart/rcikk/b/0/160522/1>; 2016.12.30; letöltve:2019.03.21

nemzetközi joghoz. Szerintük célszerűbb lett volna Husszeint nemzetközi törvényszék elé állítani.⁵⁷

AMERIKA SZEREPE

Sokáig fog még vitatkozni az iraki háború megindításának jogosságáról és indokoltságáról a világ. Nyilvánvaló, hogy Szaddám Husszeinek voltak vegyi- és biológiai fegyverei. 1982-1985 közötti feloldott CIA-aktákból kiderült, hogy Irak az iráni háborúban használt vegyi fegyvereket. Az Egyesült Államok nem csak szemet hunyt efelett, hanem műholdas felderítési adatok átadásával stratégiai támogatást is nyújtott Huszeinek.⁵⁸ Később viszont, 2003-ban Amerika ezen vegyi fegyverek birtoklásával és a terroristák támogatásának indokával támadta meg Irakot - ENSZ-felhatalmazás nélkül - mellyel teljesen fejetetejére állította a térség erőviszonyait. Az utólagos vizsgálatok viszont megállapították, hogy Husszein évekkel előbb felszámolta ilyen típusú fegyvereit, tehát változott az amerikai narratíva: a demokrácia és az iraki nép felszabadítása lett a hivatalos álláspont.

Szaddám Husszein börtöne, Abu Ghraib nem csak az irakiak kínzókamrája volt, hanem a felügyelettel megbízott amerikai katonák kegyetlenkedéseinek színtere is. 2004-ben amerikai lapok hozták nyilvánosságra, felvételekkel bizonyítva, hogyan kínozták meg amerikai katonák a hadifoglyokat. Az *Amnesty International* szerint ez bevett gyakorlat volt Irakban. Az amerikai katonák ellen eljárás indult.⁵⁹

Néhányan úgy vélik, hogy az IST az amerikai kormány kiterjesztése volt. Szaddám Husszein úgy nyilatkozott az IST-ről, „*az egész egy, Bush elnök által tervezett színház..., hogy újra megnyerje a választásokat.*” Szaddám Husszeint akkor fogták el, és akkor alapították a bíróságot, mikor Irak amerikai megszállás alatt volt. Ennek tekintetében néhányan úgy vélik, hogy törvénytelen volt az IST létrehozása is.⁶⁰

⁵⁷ U.o.

⁵⁸ SHANE HARRIS - MATTHEW M. AID: Exclusive: CIA Files Prove America Helped Saddam as He Gassed Iran AUGUST 26, 2013 <https://foreignpolicy.com/2013/08/26/exclusive-cia-files-prove-america-helped-saddam-as-he-gassed-iran/>; letöltve: 2019.05.31

⁵⁹ MÉRÓ MIKLÓS: *A kegyetlenség képei; Hetek- VII. évfolyam, 19.szám; 2004.05.06.*

⁶⁰ U.o..

ÖSSZEGRZÉS

Az államfői felelősségre vonhatóság a múltbéli események tekintetében jelentős, függetlenül attól, hogy ennek létezése megakadályozza-e a jövőben az emberiség elleni bűncselekmények elkövetését. Ennek két fő okát említhetjük. Egyik ok, hogy az államfői elszámoltathatóság még kezdetleges és számos háborús bűnöst nem tudtak vagy tudnak felelősségre vonni. Másik ok, hogy akik emberiség elleni bűncselekményeket követnek el a hatalom megszerzése és megszilárdítása érdekében, azokat a büntetés ténye nem fogja elrettenteni a bűncselekmény elkövetésétől.⁶¹

Az *U.S. Department of State* feljegyzése szerint, az Egyesült Államok tudatában volt Husszeín kurdok elleni tevékenységének.⁶² A feljegyzésben található egy megjegyzés Szaddám Husszeín vegyi fegyverek iránti elfogultságáról. Ennek ellenére a Reagan és a Bush adminisztráció teljes mértékben közömbösen állt az iraki népirtáshoz. Ennek következtében Husszeín gond nélkül vihette véghez büntetteit és kerülhette el a felelősségre vonást több évtizeden keresztül. Ezáltal nem meglepő, hogy Husszeín úgy gondolta, hogy a nemzetközi jog felett állhat.⁶³ A sorozatos emberiség ellen elkövetet bűnök, az ENSZ határozatokkal szembeni ellenállás, Kuvait lerohanása, a terrorizmus, a tömegpusztító fegyverek birtoklása indokolta Irak 2003-as megtámadását amerikai, brit és spanyol csapatok részéről. Ian Seiderman, a Jogászok Nemzetközi Bizottságának szakértője nyilatkozatában elítélte a háború megindítását. Szerinte az iraki diktátor felelősségre vonása a Nemzetközi Büntetőbíróság feladata lett volna. Az ENSZ BT tagjainak többsége is törvénytelennek tartotta, hangsúlyozta az Egyesült Nemzetek 1945-ös Alapokmányára hivatkozva, hogy nincs jogalapja az invázió megindításának, valamint az kimeríti az agresszió fogalmát.⁶⁴ Az akkori brit főügyész jogi szakvéleményé alapján a korábbi, az

⁶¹ SPALHOLZ, *im*

⁶² SHANE HARRIS – MATTHEW M. AID: Exclusive: CIA Files Prove America Helped Saddam as He Gassed Iran AUGUST 26, 2013 <https://foreignpolicy.com/2013/08/26/exclusive-cia-files-prove-america-helped-saddam-as-he-gassed-iran/>; letöltve:2019.05.31

⁶³ Heidi M.- SPALHOLZ: *Szaddám Husszeín and the IST on Trial: The Case for the ICC*, 13 Buff. Hum. Rts. L. Rev. 255 (2007), letöltés: www.home.heinonline.org 2018.09.26.

⁶⁴ MTI-MA.HU: *A háború ENSZ-határozat nélkül: Agresszió*; <http://www.ma.hu/tart/ricikk/b/0/33746/1> 2003.03.18.; letöltve: 2019.03.04.

öbölháború előtti ENSZ-határozatok, felhatalmazások teremtették meg a jogalapot a fegyveres beavatkozáshoz.⁶⁵

Az iraki törvények szerint a halálbüntetés Szaddám Husszein ellen elérhetővé vált a nemzeti bíróság ítéletében. Azonban az ENSZ által felügyelt nemzetközi bíróságok tekintetében a halálbüntetés tiltott - Irakban pont Paul Bremer törölte el 2003-ban -, melynek 2004-es, iraki visszaállítása nemzetközi vita tárgyát képezte. Ennek ellenére Szaddám Husszein kivégzését 2006-ban önkényesen és „nyilvánosan” hajtották végre. Sokak véleménye szerint, a bűnelkövetőknek olyan mértékű büntetést kell kapniuk, amely arányos az általuk elkövetett bűnökkel. Másik nézőpont szerint a halálbüntetés Husszein számára „könnyű kilépést” jelentett, ahelyett, hogy a humánus bánásmód legalacsonyabb szintjét biztosították volna számára és valóban szenvedett volna bűnei miatt.⁶⁶

A perek lefolyása, az ítélet több dologra vetített fényt. Az iraki diktatúra rémtetteire, az iraki igazságszolgáltatás hiányosságaira és az amerikaiak megkérdőjelezhető szerepére az iraki-iráni háború során (pl. az amerikai hírszerzés segítsége Iraknak, az USA kapcsolatai Szaddám-rezsimmel, az iraki fegyverarzenál beszerzésének mikéntje).⁶⁷

Néhányan úgy vélték a kivégzéssel Husszeinből mártírt csináltak. Szaddám Husszein híveinek mai álláspontja szerint az Iszlám Állam sem alakulhatott volna ki, ha Husszeint nem gyilkolták volna meg.⁶⁸

⁶⁵ MTI-MA.HU: *Lemondott a volt brit külügyminiszter az Irak elleni ENSZ felhatalmazás nélküli támadás miatt*; <http://www.ma.hu/tart/prcikk/b/0/33772/1> 2003.03.17.; letöltve:2019.03.04.

⁶⁶ MTI-MA.HU: *Lemondott a volt brit külügyminiszter az Irak elleni ENSZ felhatalmazás nélküli támadás miatt*; <http://www.ma.hu/tart/prcikk/b/0/33772/1> 2003.03.17.; letöltve:2019.03.04.

⁶⁷ ÚJ SZÓ ONLINE;*im.*

⁶⁸ MTI-MA.HU: *Lemondott a volt brit külügyminiszter az Irak elleni ENSZ felhatalmazás nélküli támadás miatt*;

CORVINUS KÜLÜGYI ÉS KULTURÁLIS EGYESÜLET

corvinusculture.com